

6480.2c.115

NÁRODOVĚ

ZEMÍ UHERSKÝCH.

NAPSAL

DR. JAROSLAV VLACH.

CENA 1⁵⁰ KČ.

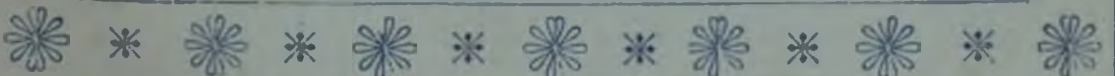
„ŠAŠKOVY MOR. BIBLIOTÉKY“ DÍLO 52.

Ve Velkém Meziříčí.

Knihtiskárna J. F. ŠAŠKA nakladatelství.

1894.

Šaškova
MORAVSKÁ BIBLIOTÉKA.

D í l o LII.

Národové země uherských.

Napsal

Dr. Jaroslav Vlach.

Ve Velkém Meziříčí.

Nakladatelství J. F. Š A Š K A knihkupectví.
1894.

NÁRODOVÉ ZEMÍ UHERSKÝCH.

SEPSAL

DR. JAR. VLACH.

64811
Be 115

Ve Velkém Meziříčí.

Nakladatelství J. F. ŠAŠKA knihkupectví.

1894.

ÚVOD.

Od obnovení ústavy uherské r. 1867. dělí se naše mocnářství na království a země v říšské radě zastoupené a na země koruny uherské, k nimž náležejí království Uherské ze Sedmihradskem a Rékou a království Charvatsko-Slavonské. *)

Jako země rakouské i země uherské obývány jsou různými národy, jež přisluší ku hlavním třem čeledím evropským: slovanské, germánské a románské; mimo ty v zemích uherských vládnoucí jest národ maďarský z čeledi národův uhersko-čudských plemene žlutého.

Při posledním sčítání r. 1880. napočítáno jest v zemích koruny sv. Štěpána všeho obyvatelstva na 15,642.102 duše.

Z těch přihlásilo se dle úředních výpočtů k mateřské řeči: maďarské 6,445.487 čili 41·21%,

*) Bývalá Vojenská hranice rozdělena mezi Uhry a království Charvatsko-slavonské tak, že kraje tří banátských pohraničních plukův a okres titelský, přivtěleny k Uhrám, ostatní část ku království Charvatsko-Slavonskému.

rumunské 2,405.085 čili 15·38%, srbsko-charvatské 2,352.339 čili 15·04%, německé 1,953.911 čili 12·49%, slovenské 1,864.529, čili 11·91%, maloruské (rusínské) 356.062 čili 2·28%, k řečem různým 206·238 čili 1·32%,*) cizozemců napočteno 58·451 čili 0·37%.

Maďaři obývají v zemích uherských ve dvou skupinách, a to ve středu Uher po obou stranách Dunaje a Tisy a na jihovýchodě Sedmihradska, kde žije větev Sékelův. Mimo to proplítá značný počet maďarských ostrůvků úzkými pruhy území rumunské. Žádné pole národní není protkáno tak četnými ostrovy jinojazyčnými jako maďarské v Uhrách; jinak zase mnoho maďarských ostrůvků nachází se porůznu mezi Slovany, Němci a Rumuny. Jsou totiž Maďaři při politické moci své usazení téměř ve všech větších městech uherských a sedmihradských. Při střední Tise v samém středu stepi uherské přebývají kmenové Jazygův a Kumánův, nyní zcela pomaďaření.

Slované zemí uherských náležejí jak ku Slovanům severním tak jižním.

Ze Slovanů severních obývá v Uhrách větev národa českoslovanského, *Slováci*; sídla jejich rozprostírají se v Uhrách severních dosahující

*) V počtu tom zahrnuto jest 55.000 Slovincův a as 21.500 Bulharův.

na jih až k Prešburku a do sousedství Komárna, na východ až k Užhradu. Sousedé jejich na východ jsou *Malorusové* čili *Rusíni*, kteří usazeni jsou v severovýchodních Uhrách od Popradu až k Užhradu, Mukačovu a pramenům Tisy.

Ze Slovanů jižních zabírají *Slovinci* malý pruh země uherské podél hranic štyrských mezi řekami Múrou a Rábou. *Bulhaři* bydlí v několika osadách banátských a v stolici krašovské kolem Krašova. *Srbo-Charvati* usazeni jsou v království Charvatsko-Slavonském a v jihovýchodních Uhrách, zejména v úrodném Banátě.

Němci zemí uherských mají četné osady a ostrovy nejvíce podél Dunaje a na jižním svahu Karpat. Nejrozsáhlejší jest veliký ostrov ve stolicích abanjské, šáryšské a spišské, dále souostroví bakoňské na pravém břehu Dunaje od Budína až po Drávu a pak souostroví banátské mezi Maroší a Temešem. V Sedmihradsku a v ostrově bystřickém na severovýchodě Sedmihradska

Rumuni bydlí ve větší části Sedmihradska, zaujímajíce celou polovici západní a i sever země mimo několik ostrovů maďarských a německých, takže v souvislosti obklopují i německé Sasíky i maďarské Sékely; ve východních Uhrách sídla Rumunů táhnou se podél hranic sedmihradských od Dunaje až po prameny Tisy.

Mimo tyto hlavní kmeny *Cikáni* kočují ve východních a severních stolicích Uherska a bydlí porůznu v Sedmihradsku jsouce též na koncích městeček a vsí usedli.

Prameny spisu:

1. Ch. Boner: Siebenbürgen. Land und Leute. D. A. Leipzig. J. J. Weber 1868.
2. G. Czirbusz: Die südungarischen Bulgaren. Wien. K. Prochaska 1884 (Anhang zu Stefanovics Serben.)
3. A. Grube: Geographische Charakterbilder. I. Theil. Leipzig. F. Brandstetter 1885.
4. P. Hunfalvy: Die Ungarn oder Magyaren. Wien. Prochaska 1881.
5. Dr. J. Schwicker: Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. Wien. Prochaska. 1881.
6. Dr. J. Schwicker: Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen. Wien. Prochaska. 1883.
7. J. Slavici: Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina. Wien. Prochaska. 1881.

I.

Maďaři.

původu Maďarův mezi učenci posud jest spor; kdežto Vambéry řadí Maďary mezi příslušníky čeledi turecko-tatarské, valná většina národopisců prohlašuje je za příslušníky čudské větve Uralův a je spolu toho náhledu, že počátky vzdělanosti maďarské padají již do té doby, kdy Maďaři v sousedství Čudův a Uhrův žili. Badáním jazykozpytcův jest zjištěno, že národové čudští a uherští v nejstarší době počítali pouze do sedmi; ze shody v pojmenování číslovek lze právem souditi, že v době té měli sídla v blízkém sousedství, a to po obou stranách středního a severního Urála, v jehož sousedství posud blízcí jejich příbuzní Vogulové a Ostjáci sídla mají. Později, když národové čudsko-uherští přijali v počítání soustavu desetinnou, národové

čudští ostali ještě delší dobu pospolu, kdežto uherští více se rozptýlili; ze znění číslovek jazykozpytci dovozují, že Maďaři i po oddělení uherských národův od čudských ještě po delší dobu v blízkosti Vogulův a jim příbuzných Ostjákův se zdržovali a teprve po vpádu avarském k jihu se hnuli. Brzy potom podrobeni jsou od Bulharův a později od Kozarův. Když od Kozarů panství Pečeněhů bylo vyvráceno, stlačeni jsou Maďaři od Pečeněhů ve dvě hordy; jedna zmizela zcela mezi národy usazenými při jezeru Chvalínském, druhá usadila se v krajích jihozápadního Ruska. Když Maďaři napotom při válkách Bulharů s Byzantinci pomáhali těmto, octli se v krajinách při dolním Dunaji položených, z nichž přešli do Pannonie, kde se ku konci století devátého trvale usídlili vytlačivše obývající tam Slovany do hor. Loupežnými svými vpády po delší dobu byli postrachem střední a západní Evropy; později zanechali loupežných výprav, při nichž sami mnohou škodu vzali, obrátili se ku víře křesťanské a navykali řádům sousedů slovanských a německých. Tak jednak přesile a výbojnosti své, jednak tomu, že dosti záhy hleděli se přizpůsobiti řádům evropským, děkují Maďaři, že zachovali národnost svou

uprostřed národův cizích až po dobu naši. Nicméně neubránili se tomu, by jak národnost, tak i vzdělání jejich nebylo promíšeno valně živly cizími.

Maďaři v pravlasti žili hlavně od lovu zvěři a ryb; v ní již položili základy k rozvoji společenskému a k počátkům činnosti řemeslné. Ze zvířat domácích znám jim byl pouze pes a kůň. Od Turků, kteří na východ a jihovýchod od nich bytovali, naučili se později chovu dobytka a přejali též pěstování orby; též v ohledu náboženském mnohé názory od Turků převzali. Ještě než do své nynější vlasti byli přitáhli, byli Maďaři v čilém styku se Slovany, který se ještě rozmnožil v nové zemi zcela slovanské. Od Slovanů přejali pojmenování církevních a náboženských věcí a osob, jména pro věci a osoby vládní, pojmenování různých rostlin, a konečně názvy rozmanité při hospodářství polním a při řemeslech. Ale jakkoliv Maďaři podléhali mocnému vlivu slovan-skému, neposlovanštili se, nýbrž zachovali národnost svou nejen oproti Slovanům, nýbrž i jiným kmenům, kteří v dobách pozdějších v zemi uherské se byli usadili, jako na př. proti Pečeněhům, Kumánům, Tatarům a j. Tak podnes asi 17 osad maďarských s ná-

zvem „Besenyö“ v různých částech země jsou upomínkou na dřívější četné osady Pečeněhův čili Bissenův v zemi uherské. Důležitější než Pečenězi měli vliv na národ maďarský Kumáni, kteří dělili se ve dva kmeny, v Palóce v pahorkatině matraské usazené, a ve Kumany nížiny uherské, kde až po dobu naši zachovaly se zvláštní okresy Jazygie, Velká a Malá Kumanie. První srážka Maďarů s Kumány stala se za Ladislava Svatého (1086), od které doby opakovaly se stále vpády do země uherské. Horští Kumáni čili Palocové nikdy nepožadovali zvláštních výsad; jsou vesměs katolíky a přijali řeč maďarskou. Za to Kumáni nížiny, jež r. 1239. král Béla IV. v počtu 40.000 ve středu země uherské usadil, těšili se z přízně královské a vydobyli si postavení výsadního, že jako příslušníci královští rozdělení byli po stolicích a podléhali soudu palatinově. Kumáni tvořili až po dobu naši tři privilegované okresy Jazygii, Velkou a Malou Kumanii; jsou dílem katolíci, dílem vyznávají víru helvetskou, řečí mluví jen maďarskou.

Dle posledního sčítání z r. 1880. Maďarů napočítáno na 6,445.487 čili 41·21⁰/₁₀₀ všeho obyvatelstva zemí uherských. Rozloženi jsou Maďaři ve dvou skupinách a sice ve středu

Uher po obou stranách Dunaje a Tisy a na jihovýchodě Sedmihradska, kde sídlo má větev Sekelův, jsouce jinak prostoupeni četnými jinojazykovými ostrovy.

Tělesnou svou povahou Maďaři vyznamenávají se velikou silou a houževnatostí, s jakou odolávají všemu přemožení těla; i jsou si vědomi převahy své nad jinými národy, jejichž příslušníky prohlašují za slabochy a lidi zhýčkané. V krajinách močálovitých po léta Maďaři buď netrpí, buď jen lehce bývají stíženi střídavými zimnicemi; kdežto cizí příchozí jsou zimnicemi za doby teplé stále sužováni. Známo jest, jak otužile Maďaři snášejí jako vojíni námahy válečné; jeť Maďar rozený voják, což prozrazuje již na první pohled svým vojenským držením těla. Pomísením s národy sousedními Maďaři namnoze pozbyli původního typu mongolského; tvar lebky více přizpůsoben jest lebce plemene indoevropského, ač posud zachoval sploštělost při obou spáncích. Tělo jest u Maďarů vysoké a obočí vystupují nápadně nad důlky oční; následkem toho oči jeví se zapadlými a pohled jejich zdá se býti temnější a přísnější. U třídy nižší též brada vystupuje do popředí, rovněž nos bývá silný a přímý, ač i nosy orličí nejsou řídké. Plet jen u paní

vyšších stavů jest bělostná, u mužů obyčejně bývá hnědá, někdy i temná; podobně vlas jest tmavočerný a splývá často po šiji dolů. Celkem stavba těla jest pravidelná; muži bývají vysocí a prsou širokých.

V ohledu *duševním* Maďari ode dávna vynikají pevnou odvahou a rozhodností, která byla jim vydatnou podporou v boji s přetčetnými nepřátely. Vědomí úspěchů, za něž děkují rozhodnosti své a houževnatosti, svádí však Maďary k přeceňování sebe sama, jež činí je nesnášenlivými oproti všem, kdož chtějí býti s nimi na roveň. Zvláště oproti Slovanům Maďari vždy tak vystupovali, čehož důkazem jest v pravdě maďarské přísloví: „Slovan není člověkem a proso není jídlem.“ Tato pýcha svádí Maďary k podceňování nepřátel, což mnohou již škodu jim způsobilo, ježto nerozvažují a jako ranění slepotou často v náruč se hrnou vzdornému odporu, který jen ku zkáze je vede. Chváliti dlužno jejich velké vlastenectví, které nejen slovy, nýbrž skutky vlasti hledí prospěti; ale i tím dávají se namnoze svést a posuzující takřka vše vždy s ohledu národního stávají se jednostrannými a v ohledu národním nesnášenlivými. Nesnášenlivostí tou poslední dobou utrpěla i namnoze pověstná

pohostinnost maďarská, která dříve každého příchozího vítala s otevřenou náručí a nedala mu znáti, že jest v cizině, nýbrž snažila se, by každý v rodině cítil se jak doma.

Povaha kočovnická, jež vrozena jest národu maďarskému, nedala se úplně smýti přes dávnoletý styk Maďarů se vzdělaností západoevropskou a při všem pokroku ve vzdělání, jež Maďaři podnes sami byli učinili. Po celé tisíciletí, co jsou pány Uherska, potomci Arpadovi v povaze své valně se nezměnili; jako jejich otcové nosí kníry, boty s ostruhami a cítí se jezdci a vojíny, jak ukazuje jejich mužná tvář a vojenský chod. Již první pohled na *ves uherskou* prozrazuje nám, jaký as byl původ obyvatelův. Znamenáme ihned, že to byli příslušníci národa bojovného a kočovného, již osadu založili; neboť ves podobá se ležení — dlouhá a široká ulice, která utvořena jest řadou domů, jež ve stejné výši a v stejných mezerách jsou prolomeny. Kostel uprostřed vsi označuje místo, kde kdysi stál stan náčelníka. Nadarmo pídíš se ve vesnicích uherských po stromoví; nikde stínu a chládku. Zdá se jakoby Maďaři dědičnou u národů východních nenávisť proti stromoví byli z asijské své pravlasti přenesli i do nové domo-

viny. Jako u měst na východě při vchodu bývá hřbitov, podobně jest u vesnic uher-ských; hřbitov pravidelně není ohrazen ani zdí ani plotem, místa hrobů označují nachý-lené kůly.

Šat Maďarův jest zvláštní. Sedláci nosí košili s rukávy širokými, jež sahá až po pás; při větru lehko se zdvihne a viděti lze opá-lená od slunce záda. K pasu přiléhají široké spodky plátěnné, gatě, jež zapouštějí se do bot a připevňují k tělu řemenem neb kusem sukna. Na ramenou nosí kožich zrobený z koží ovčích, zvaný bunda. Hlavu kryjí čepicí v podobě čáky nebo kloboukem se širokou střechou. Bohatší sedláci a malostatkáři oblé-kají přes gatě ještě úzké kalhoty soukenné, jež čizmami jsou opatřeny a rovněž do bot se zapouštějí; přes dolman kazajku se šňů-rami, nosí kožich, který volně s ramenou splývá. Dle tohoto obleku národního po-řízena jest uniforma husarská.

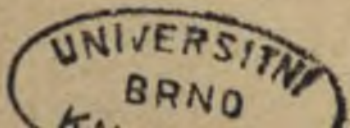
Ženy nosí podobně jako muži černé neb červené boty; chodí v krátké sukni a ba-revném živůtku, přes který za doby zimní natahují kožich.

Maďarský *sedlák* ve statku svém vyko-nává moc neobmezenou; pyšně sebe menší chalupu zove svým statkem, ženu a děti

svými lidmi. Žena oslovuje muže vždy slovem „pane“ a nikdy si s ním netyká. Děti již záhy cvičí se v jízdě na koni; téhož dne pak, kdy hoch dovede dáti se s koněm do klusu a nespadne, otec s pýchou k němu praví, že jest mužem.

Od obydlí selských výstavností svou liší se ve vesnicích uherských *bydliště uherského zemana*. Obyčejně umístěno bývá uprostřed vsi a skládá se ze dlouhého přízemního stavení se širokým otevřeným loubím, k němuž přiléhají menší stavení pro lid služebný. Před ním rozkládá se širý pustý prostor, na němž nachází se něco málo topolů, studně a otevřená kůlna na vozy; zahrady, stáje a stavení hospodářská uzavírají čtverec panského hospodářství.

Kočovnické své povaze Maďaři nejlépe mohou vyhověti pobýváním na *pustách uherských*, kde můžeš pozorovati pravý život maďarský. Na pustě Maďar, vzdálen jsa života městského i vesnického, žije pravý život kočovnický. Obydlí zřízeno jest z uhnětené hlíny a jen rákosím pokryto; nezná tam stínu stromoví a také oň nedbá. Kde není stromů, není též ptactva zpěvného. Jen tu a tam skřivánek zapěje; za to hejna vran a havranů krajinou poletují. Ježto namnoze bařiny

jsou na blízku, kuňkání tisíce žab naplňuje okolí jednotvárným zpěvem.

Hlavním *zaměstnáním* Maďarů *na pustě* jest chov a pastva dobytka. *Stáda koní*, jež na pustách se chovají, hlídají *čikoši*; roztroušena jsou po planině na všech stranách a pasou se tiše a volně i při nuzné pastvě. Přes zvonění zvonků, jež staré kobyly na krku nosí, mladá divoká hříbata stále jsou jaksí na rozchodu, a jen karikáš, ohromně dlouhý bič s krátkou rukojetí, drží je pohromadě. Tu při rostoucím teple stává se znepokojování koňstva skrze různý hmyz, čím dále tím nesnesitelnější, čikoš stále musí býti na stráži a objížděti koně se plašící, až jeho kuň všecek zpocen a znaven jest. I zastaví náhle, zapískne a ze stáda příklusá k němu miláček jeho mezi koni; mžikem octne se čikoš na koni neosedlaném a pádí za utečenci v divokém běhu a skoku. S velikou dovedností rozhodí lano, jež z konopí a žíní je spleteno, když se mu jedná o zachycení některého zdivočilého uprchlíka a jeho skročení. Neboť až do roku čtvrtého mladé koně pustu neopouštějí; potom se buď prodají, buď se krotí a ochočují. Rychle blíží se čikoš zvířeti, na něž má namířeno, hodí mu lano kolem krku, strhne je k zemi a

sedne si na ně. Zajímavo jest stopovati boj krotitele se zvířetem. Kůň překvapen tíží, jež zadek jeho svírá, činí zoufalé pokusy, by nezvyklého břemene se zbavil; vzpírá se, skáče brzy na tu, brzy na onu stranu — vše marno, čikoš klidně si pokuřuje, až se zvíře samo upokojí. Kůň vrhne se konečně na zem, ale v tom okamžiku již jezdec vyzdvihl nohy a zůstává v rovnováze dále na hřbetu koně, i když zase vstane. Kůň napotom vyrazí jako šipka a dá se do rychlého běhu, by břemeni svému ušel. Na to čekal čikoš; podívá se, kde stojí slunce, a pamatuje si směr, kterým kůň se dává, a nechá jej běžeti. Je-li kůň znaven, poklesne na zemi, načež jezdec mu přiloží uzdu; když pak kůň se zotavil, vrací se s koněm zkroceným a trpělivým.

Hojnější ještě než stáda koní jsou na pustách stáda *hovězího dobytka*, jež hlídají *guljašové*, jak se pastevci dobytka hovězího zovou. Každý větší statkář má podle velikosti pusty větší menší stádo dobytka hovězího, jež v zimě, v létě na pustě se pase a jen za větší zimy pod střechu se dostává. Při tomto nedostatečném ošetření bývají za let mokrých a studených stáda stížena nákazami; jinak dobytek hovězí jest velice

houževnatý a mnohé nepohodě vzdoruje podobně jako koně uherští. Postavení pasákovo není snadné; brzy jest mu rozeznati několik volů, již z dlouhé chvíle počali rohy proti sobě dorážeti, brzy jest mu hnáti se za stádem v divokém úprku se ženoucím, když při vedru slunečním různý hmyz dobytek do krve souží. I jinak jest mu třeba veliké otužilosti, by dovedl snášeti brzy veliké vedro, brzy náhlé ochlazení, brzy prudký lijavec, brzy veliké sucho. Při bouři a dešti guljáš zahalí se do pláště vlněného, který napřed řemením jest opatřen a na límci a obrubě červeným sukem vyložen.

Později než ostatní pastevci opouští *pastýř stád ovčích* ve vlněném kožichu své bydlo, by noční mlha vlhkostí svou stádům neškodila. *Juhás, ovčák*, v ruce drží dlouhou, nahoře ohnutou hůl, již pomocí na večer zachycuje ony ovce, které hodlá podojiti. Aby lépe stádo se dalo pásti, přimíseno jest mezi stádo ovcí několik oslů; mimo to zvonce zavěšené na berany mají býti ostatnímu stádu vodítkem. Za pastýřem potuluje se pravidlem několik psův ovčáckých, již jen v době potřeby na povel pastýře zahánějí jednotlivé ovce a drží stádo pohromadě. Je-li čikoš proslulý ohnivostí svou, juhás

jest pravým opakem, vrozená lhostejnost, blouznílek pustý, který s dýmkou v ústech dovede po hodiny jsa opřen o hůl neb osla na místě státi a klidně přihlížeti, jak stádo se pase. Nanejvýše k ukrácení dlouhé chvíle baví se hrou na flétnu, vyřezáváním lžic nebo pletením punčoch.

Řidší jsou na pustě *stáda dobytka vepřového*, ježto bažiny v těch krajích nejsou dosti rozsáhlé a nejbližší dubiny příliš jsou vzdáleny. *Kondáši*, jak se zovou pastýři stád vepřových, jsou pravými kočovníky, ježto za doby zimní v nížinách bařinatých, za léta v horách a na podzim v dubinách se stády svými bytují. Jsouce vzdálení všeho styku s lidmi jsou nehostinní, suroví, k násilnostem náchylní; i jich zevnějšek působí na diváka nepříznivě, ježto opatření jsou vždy lesklou sekyrou, která jest jim hračkou, holí a i zbraní. Se sekyrou kondáš tak dovedně umí zacházeti, že jí ihned zabije ranou za ucho vepře, kterého mu ve stádě pán byl označil.

K polednímu pastevci zaženou stáda domů k napájení, načež počne doba pro pastevce, již rozloží se kolem horkého kotlu, aby se posilnili po lopotné práci denní. Zelenina a maso, jídla moučná, špek s pa-

prikou, mléko a chléb jsou přední jídla synů pusty. Mají-li pastýři trochu peněz a není-li hospůdka stepní čili čarda příliš vzdálena, opatří si z ní trochu vína; jediný to větší vydaj, který si dovolí. Po obědě baví se hovorem a žerty, při čemž statečně si pokušují. Nic se nehýbá, žádného zvuku není slyšeti, na pustě jest jak na poušti. Ke druhé hodině pak znovu stáda vyženou se na pastvu, aby teprve na večer se domů vrátila. S večera pusta skytá obraz podivuhodný; široko daleko vzplanou ohně a ostře odrážejí se od temného obzoru. Pastevci upravují si večere, pojídají je a baví se potom hovorem a hrou. Ku prosbě pastýřů počne vrchní pastýř pomocníkům svým vypravovati starodávné báje a pověsti; všichni naslouchají slovům jeho, a nikdo neodváží se hluboké ticho rušiti. Teprve za pozdní noci výmluvná jeho ústa se zamlčí, a brzy na to všichni spí sladký sen.

Takový jest život pastevců na pustě!

* * *

Národ maďarský značně učinil pokroky dobou poslední na poli *národní osvěty a vzdělanosti*. K tomu valnou měrou přispěla horlivost a obětavost některých vynikajících

šlechticův uherských. V popředí všech jest *rodina hrabat Széchenyiův* (Síčeniův). František Széchenyi jest zakladatelem národního musea maďarského; když pak na sněmu říšském r. 1825. rokováno bylo o zřízení akademie uherské, syn Františka Széchenye Štěpán nabídl k tomu účelu 60.000 zl. konv. mince. Příklad jeho povzbudil i ostatní šlechtice, že různými obnosy přispěli ku zřízení akademie, jež v lednu r. 1831. započala sedění svá a stala se ohniskem nové maďarské literatury vědecké. Széchenyi v letech potomních vydal několik děl, v nichž vybízel šlechtice uherské a duchovenstvo maďarské k horlivé práci jak na poli hmotném tak na poli duševním; sám pak přičinil se, by stavba velikého mostu mezi Budínem a Peští stala se skutkem, dále postaral se, aby na Dunaji paroplavba byla zavedena, aby břehy Tisy počaly se upravovati, a aby při Železné bráně veledůležitá silnice byla zřízena, jež na paměť jeho má též jméno.

O *vědecký rozvoj* u národa maďarského přední péči má *akademie uherská*. Započala činnost svou r. 1831., kdy fond její obnášel asi 300.000 zl.; r. 1848—9. nekonala žádných sedění, jež obnovena teprve v červnu roku 1850. Po deset let pak nesměla býti její

sedění veřejná, až r. 1858., kdy v plná práva akademie jest uvedena. Již rok před tím volání, že akademie nemá své „domoviny“, dalo podnět k novým sbírkám, jež trvaly po několik let a vynesly jeden milion zlatých. Z peněz těch postaven palác akademie uherské, jedna z předních okras hlavního města uherského, v němž první slavné sedění dalo se dne 11. prosince r. 1865. Akademie vydává spisy různých odborů, mezi nimiž zvláště dějepisný a přírodopisný vykazuje značný počet děl; mimo to podporuje tři vědecké časopisy a může až 19 cen vypsati. Nejvyšší cena jest cena Fayova v obnosu 3000 zl., kterou založila první vlastenecká spořitelna na počest svého zakladatele, Ondřeje Faye, který pokládá se za nejlepšího maďarského humoristu a spisovatele bajek.

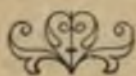
Vedle akademie podporují rozvoj maďarské literatury: *společnost historická*, kterou r. 1868. založil hrabě Emerich Mikó, a jež dvojí časopis vydává; dále *společnost přírodovědců*, která podporuje badání a veřejné přednášky o přírodopisu a obstarává vydání překladů slavných přírodopisných děl jinojazyčných; dále *společnost Kisfaluda*, jež vydává výtečná díla domácí krásné lite-

ratury a překlady cizozemských klassikův; konečně *společnost zeměpisná*, jež vědecký zeměpisný časopis vydává. Mimo tyto společnosti působí *spolek sv. Štěpána* hlavně k obohacení katolické literatury maďarské; ale i jinak zasloužil se o literaturu maďarskou vydáním Všeobecného uherského slovníka naučného o třinácti svazcích.

Přihlédneme-li k působení jednotlivých *slavných spisovatelův*, zasloužili se o dějepisectví uherské Ladislav Szalay a Michal Horváth; mezi literárními historiky v popředí jest František Toldy, zakladatel maďarského dějepisectví literárního a neunavný vydavatel starších památek literatury maďarské. Na poli lyriky a epiky výtečnými byli Vörösmarty a Alexandr Petöfi; z nových nejzvučnější má jméno Jan Arany, básník skvostných balad a epopejí († 1882), pravé „zlato“ mezi básníky maďarskými. Ze spisovatelů dramatických budtež uvedeni Karel Kisfaludy a Eduard Szigligeti, zakladatel národního dramatu maďarského; z romanopisců slavného nabyli jména Josef Eötvös a zvláště mnoho plodný Móric Jókay. Mezi jazykozpytci zvučným jménem se honosí Herman Vambéry, Pavel Hunfalvy a Josef Budenz.

Jak vzrůstá se *literatura maďarská* a šíří se obor čtenářstva maďarského, možno sledovati dle těchto udajův: R. 1831. vydáno jest 184 děl maďarských, dvaadvacet let později 336, roku 1874. však vydáno již 946 děl, na rok pak 1880. vypočten jest od uherského časopisu bibliografického souhrn vydaných děl v jazyce maďarském na 1604; z těch bylo věnováno literatuře krásné 169, zeměpisu a dějepisu 164, právu a vědě státní 155, mathematice a vědám příbuzným 138 atd. Maďarských časopisů napočítáno jest v letech třicátých 10, roku 1848. a 1849. na 80, roku 1850. pouze 9. Od r. 1867., kdy vydáváno 80 časopisů, rostl jich počet stále, tak že r. 1881. napočítáno jest maďarských časopisů 350; z těch vydávalo se v hlavním městě 168, kdežto 182 vycházely v 71 městech venkovských.

I v oboru *krásných umění* Maďaři dobou poslední mohou se honositi některými zvláštními zjevy. Především platí výrok ten o umění malířském, v němž evropského jména si dobyli Michael Munkácsy a Michael Zichy. Mezi sochaři zvučné má jméno Adolf Huszár.

II.

Slované.

Slované zemí uherských náležejí k oběma velikým větvím Slovanstva, totiž k severní a jižní; ze severních Slovanův obývají v zemích uherských Slováci, větev to národa česko-slovanského, a Malorusové čili Rusíni, ze Slovanů jižních pak domovem jsou v zemích koruny uherské Srbo-Charvati, Slovinci a Bulhaři. Nejčetnější slovanský kmen jsou Srbo-Charvati, jichž napočítáno jest při posledním sčítání r. 1880. na 2,352.339 duší čili na 15·04⁰/₀ všeho obyvatelstva; po nich počtem nejvíce vynikají Slováci, jichž napočítáno jest na 1,864.529 duší čili 11·91⁰/₀ všeho obyvatelstva; Rusínů napočteno 356.062 duše čili 2·28⁰/₀ všeho obyvatelstva. Připočtou-li se k tomuto počtu ještě Slovinci počtem 55.000 duší a Bulhaři počtem asi 21.500 duší, páčí se

souhrn obyvatelstva slovanského v zemích koruny sv. Štěpána přibližně na 4,650.000 duší, což rovná se 29·7⁰/₀ všeho obyvatelstva.

Bulhaři, již sídla svá mají v Banátě, usazení jsou v nížině temešské a torontálské poblíž Begy, Temeše a Berzavy v těch místech, kde řeky ty při svém toku se sbližují; jen sedm vesnic krašovských Bulharů položeno jest v divoce romantickém údolí krašovském při pramenisku Krašovy. Bulhaři nížiny zachovali až podnes svůj ráz národní, kdežto horští Bulhaři mnoho zvláštností přejali od Srbův a Rumunův a přestali býti pravými Bulhary. V temešské stolici jsou dvě osady čistě bulharské totiž Vinga (3458 d.) a Brestye (1037 d.); mimo to žijí Bulhaři porůznu mezi příslušníky jiných národností v osmi osadách stolice temešské. Ve stolici torontálské jest jedna veliká osada bulharská Staré Bessenyö (5558 obyv.); mimo to bydlí Bulhaři porůznu v 16 osadách této stolice. Celkem páčí se počet Bulharů jiho-uherských na 14500 duší. Krašovští Bulhaři žijí ve stolici temešské a krašo-szörényské; největší osada Krašova má 3230 duší. Při posledním sčítání napočteno jest těchto Bulharů jen 1344, což jest chybné; omyl povstal

tím, že tito Bulhaři, jejichž mravy namnoze jsou rumunské, řeč pak srbská, připočtění jsou dílem k Rumunům dílem k Srbům. Dle výpočtů prof. G. Czirbusse v Temešváru, důkladného znalce jihouherských Bulharů, správný počet Bulharů krašovských lze páčiti na 6—7000, čímž počet všech Bulharů jihouherských vzroste na 21.500, jak nahoře již uvedeno.

Slovinci zasahují sídly svými ze Štýrska při řece Muře na půdu uherskou; osady jejich nacházejí se dílem ve stolici železnohradské dílem v zalaské. Při posledním sčítání z r. 1880. napočteno jest ve stolici železnohradské mimo jiné obyvatelstvo příslušníků jiných národností na 43.425 duší a ve stolici zalaské na 19.326 duší, z nichž největší díl připadá na Slovince, tak že nechybíme, když počet Slovinců uherských páčíme na 55.000 duší.

Rusíni obývajíce v severovýchodní části země jižní svahy středních Karpat čili Vrchoviny nejhojnější počtem jsou ve stolicích berežské, marmarošské a ugočské, v nichž bezmála polovice obyvatelstva jest maloruská. Třetinu všeho obyvatelstva Malorusové zabírají ve stolici užhradské, skoro pětinu ve stolici sárošské, as desítinu ve stolicích

zemplinské a spišské, nejméně ($1\frac{2}{10}$) ve stolicích báč-bodrožské.

Slováci bytující ve Slovenské hornatině na severozápadu a severu země uherské nejhojnější jsou ve stolicích oravské, trenčínské, liptavské a báňsko-bystřické, kde bezmála všechno obyvatelstvo jest slovenské; as $\frac{3}{4}$ všeho obyvatelstva jsou slovenské ve stolicích turčanské, nitranské a sarožské. Přes polovici obyvatelstva slovenského nachází se ve stolicích spišské a těkovské, bezmála polovice ve stolicích hontské, gemerské a prešburské. Asi třetina obyvatelstva slovenského napočítala se při posledním sčítání ve stolicích zemplinské, novohradské, užhradské a abanj-turnanské. Čtvrtinu obyvatelstva zabírají Slováci ve stolicích bikešské, osminu ve stolicích čandské. Méně než desátý díl zaujímají Slováci ve stolicích ostřihomské, komárenské, sábolčské, peštské, boršódské a báč-bodrožské. Mimo to jsou Slováci roztroušeni po stolicích torontálské, bělohradské, krašenské, siluďské, biharské a aradské. Jsou tudíž Slováci rozšířeni po třiceti stolicích země uherské.

Srbo-Charvati obývají mimo okolí města Oseku, kde nacházejí se některé osady německé, výhradně království Charvatsko-Sla-

vonské; v Uhrách pak zabírají třetinu obyvatelstva ve stolicí torontálské, o něco méně než třetinu ve stolicí báč-bodrožské, pětinu ve stolicí zalaské, sedminu v temešské, osminu ve šoproňské a baráňské a desítinu v mošoňské. Porůznu ve větším počtu bydlejí Srbo-Charvati ještě ve stolicích krašenské, železnohradské, šomodské, čanadské a bělohradské. Celkem obývají ve větším počtu Srbo-Charvati ve dvanácti stolicích uherských.

Zajímavý jest též *poměr obyvatelstva slovanského ku městskému obyvatelstvu* v Uhrách. Z měst uherských totiž jsou 24 města, v nichž obyvatelstvo jest převahou slovenské; celkem počítá se Slováků ve městech na 160.768, což činí 7·5% všeho obyvatelstva městského v Uhrách. Srbové jsou ve většině v jediném městě uherském, totiž v Zomboru, kde dvě třetiny obyvatelstva jsou srbské; bez mála polovice jest srbská ve městech Pančevě a Subotici, dvě třetiny ve městech Vel. Bečkerek a Nov. Sadě a třetina ve Vršci. Všech Srbů ve městech počítá se na 92.317 čili na 4·31% všeho městského obyvatelstva. Bulhaři mají většinu pouze v jednom městě, Vinze, kde tři čtvrtiny obyvatelstva jsou Bulhaři. Nejméně obyvatelstva ve městech

vykazují Rusíni, jichž napočítáno ve městech pouze 3709 čili 0·17⁰/₀ všeho obyvatelstva městského.

Přihlížíme-li k *poměrům náboženským* u Slovanův uherských, jest mezi Slováky vyznavačů víry římsko-katolické 68·69⁰/₀, řecko-katolické 5·49⁰/₀, pravoslavné 0·08⁰/₀, vyznání augsburského 23·77⁰/₀, helvetského 0·58⁰/₀, židovské víry 1·16⁰/₀; mezi Rusíny jest vyznavačů víry řecko-katolické 96·19⁰/₀, židovské 2·99⁰/₀, pravoslavné 0·21⁰/₀, římsko-katolické 0·57⁰/₀, vyznání helvetského 0·02⁰/₀ a augsburského 0·01⁰/₀. Srbo-Charvati jsou 62·25⁰/₀ vyznavači víry římsko-katolické a 37·02⁰/₀ vyznavači víry pravoslavné; víry řecko-katolické přidržuje se o 43⁰/₀ a vyznání augsburského 0·04⁰/₀; Židů jest 0·19⁰/₀.

Nemohouce pro obsáhlost látky vylíčiti na místě tomto národopisný obraz všech slovanských kmenův na půdě uherské, chceme obmeziti se na popis života u kmene celkem málo známého, totiž u *Bulharů banátských*.

* *

Bulhaři banátští jsou *postavy* střední, statného a svalnatého těla; ženy bývají zavalitější a menší. Hlava na temeni je trochu zašpičatělá; nos silně vystupuje do popředí,

malé oči jsou hluboce zapadlé a vroubené hustým obočím. Čelo bývá dobře vyvinuté a široké, kosti lícní trochu vystupují do popředí, čímž obličej zdá se býti poblíž očí nejširším; ústa jsou veliká, rty úzké a k zubům přiléhající. Krátký vlas jest buď temný buď černý, pro nějž též Bulhaři od Maďarů „černými Bulhary“ se zovou. Slabé kníry jsou též zvykem, ač pravidlem vousy se holí. Výraz obličeje prozrazuje důstojný klid, dobrosrdečnost a též trochu melancholie; Bulhar nezná ni bezstarostnosti rumunské ni pýchy maďarské ni veselé srdečnosti srbské ni vypočítavé rozvahy německé. Mírná vážnost a mírumilovnost zračí se ve všech tvářích bulharských.

Od Bulharů banátských liší se *horší* *Bulhaři čili krašovští*, smíšenci vlastně z Bulharů, Srbův a Rumunův. Po řeči nejsou již vlastními Bulhary; v ohledu národopisném jejich zvyky a mravy jsou směsí prvků bulharských, srbských a rumunských; v ohledu tělesném nemohou též počítáni býti k vlastním Slovanům, ježto jeví větší příbuznost s Rumuny banátskými. Muži i ženy mají skoro touže velikost, jsou vychrtlí, pleti bledé, malých očí jiskrných a mdlých svalův; ještě spíše muži podobají se Bulharům

nížiny, ale ženy nápadně se liší. Mnoho v tom ohledu přispívá i kraj, ježto krašovští Bulhaři nosí bezmála týž kraj jak banátští Bulhaři, kdežto Krašovanky odívají se krajem zvláštním, jim vlastním.

V létě muži odívají se světlými, bílými kalhotami, košilí, jež na prsou a rukávech jest pošívána, tmavou vestou a vysokým kloboukem neb malou čapkou z kožešiny, jež napřed jest nastřižena. V zimě oblékají muži soukenné kalhoty, jež úzce k nohám přiléhají a šňůrami jsou ozdobeny; mladší volí si sukno barvy světlejší, starší barvy modré neb černé. Vesta je z téže látky ušita; přes ni oblékají dílem těsně přiléhající krátký kožich (zuboň) dílem široký kožich pestře vyšíváný. Na nohou nosí vždy boty vysoké, do nichž jen ženatí kalhoty zastrkují. Ženy odívají se bílou košilí, jež na ramenou bohatě jest vyšívána, a dále červenou sukní s hnědými pruhy, přes ni oblékají čtyrhrannou, delší zástěru z vlny tkanou, jež ozdobena jest krásným vyšíváním ze zeleného a bílého hedvábí; pestré stuhy, stříbrné okrasy a široké stříbrné neb zlaté spony doplňují ozdobu zástěry. V létě halí tělo do hedvábného živůtku, v zimě do kožíšku. Nohy kryjí místy punčochami a čer-

venými polostřevíci, jež zdobeny jsou stříbrnými okrasami, místy červenožlutými botami. Vlasy splétají děvčata v široce vlnitý cop, který ozdoben jest červenými a zelenými stužkami; v některých osadách ženy nosí na hlavách pestré šátky na vysokých podstavcích, v některých nepěknou tuto ozdobu hlavy zaměnily již za šáteček hedvábný. Nevěsty zdobí si hlavu velikým věncem květinovým, který po svatbě pokrývají závojem a tak po nějakou dobu ještě nosí. Stříbrné naušnice, peníze jako okrasy na krku a kyty z květin jsou všeobecně oblíbeny.

Krašovanky odívají se jednodušeji, a to dlouhou košilí, jež sahá až po kotníky, a šátkem hnědým, který kolem pasu se vine a na stranu levou jest otevřen; hlavu kryjí též vysokým úborem vlasův. Svrchní šat bez rukávů jest krátký a na ramenou vyšíváný. Chodí dílem bosé dílem v botách. Muži i ženy nosí při pasu malý nůž, což ostatní Bulhaři nečiní.

Zajisté neblahé osudy, jež stihaly národ bulharský vůbec a bulharské osadníky v Banátě zvláště, jsou příčinou, že banátští Bulhaři jsou *letory melancholicko-flegmatické*. Z té příčiny jako jiní Slované zpěvu, zvláště veselého neznají; jen zřídka kdy banátský

Bulhar si zapěje, a když se dá do zpěvu, slyšíš jen zpěvy truchlivé. Na staré písni národní vzpomene si nanejvýše při svatebním neb masopustním veselí. V těžkém svém boji o bytí hledá banátský Bulhar při mírumilovné své povaze útěchy v náboženství, které mu ve věcech, jež rozum jeho přesahují, výklady svými zcela postačí. I má velikou vážnost v osadách bulharských duchovní, jehož slovo jest „božím slovem“, a který mnoho zmůže modlitbou svou a požehnáním. Pročež velcí i malí plní jsou uctivosti ku svému duchovnímu. Před farou každý Bulhar sejme klobouk neb čapku a rukou políbením při setkání s duchovním na ulici neb na faře projevuje mu každý svou uctivost; kostely plny jsou věřících, již propěvují a modlí se s vřelostí podivuhodnou a nic jim není závadou, že někdy mají duchovního, který bulharsky nezná a srbské řeči užívá.

I není divu, že Bulhar při horlivosti své náboženské nepostrádá též *pověřivosti*. Od kolébky až k hrobu sužují ho čarodějnice, mûry, strašidla a zlí duchové. Když náhle svírán jest křečí v údech, připisuje onemocnění zlým duchům a obrací se o pomoc ke kouzelníkům, aby za peníze neb šatstvo duchy

usmířily. Silné bolení hlavy neb žloutenku připisuje uhranutí. Čarodějnice kouzly svými kazí mléko krav, ochromují koně, dusí malé děti v kolébce a projíždějí se na některém nešťastníku za noci ve výšinách, až uvadne a konečně zemře. Kouzly může býti každý proměněn v mûru, jež devátý den po pohřbu opustí hrob a za noci různé rejdy na sužování lidí provádí. Může učiněna býti jen tak neškodnou, že mrtvole vrazí se hřeb neb kûl do prsou neb že pytlem země, jak počne vystupovati z hrobu, se přivábí k Maroši, načež pytel do vody se hodí. Mûra za ním skočí a ve vlnách zmizí. Zlé duchy lze též zaříkáváním ukrotiti; ale nikdo nesmí se svěřiti s nimi jinému, jinak průpovědi zaříkavací pozbudou moci. Podobné tajnosti zachovávají se při výkonech samých. Tak na př. krtky neb polní myši vypuzují, že žena jde na pole. tam se vysvlékne, hlavu, prsa a nohy vínem omyje, při čemž různé modlitby se modlí a často se křížuje; konečně postaví zbytek vína na kobku krtčí. Když mezi dobyt看em panují nemoci, vypravují se kouzelnice na hřbitov, aby duchy zlé tam ukrotily. Některé dni jako na př. pátek a úterý pokládají se za dny nešťastné; v ty dny Krašovan k noži nesáhne. Aby osení

mrazu bylo ušetřeno, Krašovanky o jistých čtvrtcích ani se nemýjí ani se nečeší.

Banátští Bulhaři vynikají velikou *pracovitostí*; od božího rána až do pozdního večera vytrvale pracují, aby majetek svůj co nejdříve a co nejrychleji zvelebili a rozhojnili. Snaha tato však je svádí často k tomu, že při práci dbají jen rychlého a vydatného užitku; nenaskytne-li se dosti brzy, zaměstnání své opouští a věnují se jinému, kdežto kdyby vytrvali a opravy zavedli, aby věc se zdařila, zajisté úspěchu by došli i při zaměstnání prvním. Tak v Uhrách zabývají se rolnictvím, které však velice závislo jest na povětrnosti; ale tu nestačí důvtip jejich a vzdělání k rozumnému hospodaření, pročez zavádějí brzy pěstování rýže a tabáku, brzy rozšiřují pole na úkor pastvin pro stáda svá potřebných, a když pak následkem neúrody některý hospodář schudne, ztratí odvahu, rozplývá zbytek majetku a odejde do jiné krajiny, aby jiné obživy si našel. Nebot nic není Bulharu banátskému tak brozné jako vědomí, že chudne a že nebude moci žítí podle stavu svého. Blahobyť a dobré jméno, vážnost mezi druhy jest jeho přáním nejvroucnějším, pročez raději opouští krajinu, ve které žil, když nemůže žítí tak, jak byl

navykl. Vystěhováním často pozbude své národnosti, a tak vysvětluje se, jak kdysi čistě bulharská vesnice Svinica u Ršavy se porumunštila, podobně Slatina, která byla dříve většinou bulharská, a proč v Rékáši bývalí Bulhaři stali se Sokači (katol. Srby). V Cákově, Boce a i jiných místech jiho-uherských pozbyli přistěhovalci bulharští zcela své národnosti i rodných jmen.

Život rodinný založen jest na staroslovanské záduze, v níž ne vždy nejstarší, nýbrž nejmoudřejší má rozhodné slovo; on spravuje domácnost, hospodaří s jměním společným, rozděluje práci i výnos mezi členy rodiny. Společné hospodaření na statku zamezuje jednak ochuzení jednotlivce, jednak přispívá k rozmnožení jmění rodinného, neboť všechna vybava snach připojí se k rodinnému jmění a mimo to získá se i pracovníci nových do hospodářství. Ochuzení docházejí jen ty rodiny, jež nesvorny jsou a u soudů rozdělení neb odloučení od větších usedlostí se domáhají; často stane se, že pak po rozdělení většího statku v menší usedlosti mnohá rodina záhy o statek svůj přichází.

Starosta řídí hospodářství na poli i na vinici, kdežto ženám přísluší starati se o domácnost, o zahradu a pořízení potřebného

šatstva pro rodinu. Upravení jídel nemění je starostí žen, neboť Bulhaři velice si libují ve stravě vydatné. *Oblíbená jídla* jsou zelí a luštěniny; maso hovězí jen v neděli a ve svátek jako „pečenica“ předkládá se k jídlu, za to maso jehněčí a vepřové není řídkostí na stole bulharském. Při obzvláštních slavnostech přinášejí se pečení krocani se salátem celerovým jako zvláštní lahůdka na stůl. Národním jídlem jest „balgur“ totiž kaše žitná neb ječmenová, dále „točina“, t. j. druh moučného jídla z turkův upraveného a koblihy. Od Rumunů naučili se jísti kaši kukuřičnou, zvanou „kačamag“. Ženy připravují si v domácnosti druh kořalky, řečený „komadara“.

Ženy, ač v přední řadě jest jim starati se o děti, jsou mužům též nápomocny i při nejtěžší práci polní. K řádnému vychování dětí pilně se přihlíží; přidržují se k veliké uctivosti a k poslušnosti neodkladné jak oproti rodičům tak oproti představeným, učí se až do roku 13tého psáti a čísti, často ve dvou řečech, načež oddají se povolání rolnickému. Děvčata cvičí se hlavně v řeči mateřské, dále učí se psáti a vyšívati, načež za dozoru matky a babičky vycvičují se v řádné hospodyně.

V životě veřejném Bulhar jest mírumilovný, chytrý a vypočítavý muž, který hlavně na zřeteli má vezdejší své blaho; proto každému představenému vzdá povinnou úctu, váží si duševní a hmotné převahy jiných, ale jinak o ně se nestará, aniž jim lichotí. Pýchy a domýšlivosti nezná jsa přítelem osobní svobody, a proto též nepoznáš v bulharské vesnici žádných rozdílů ve stavech, jak jest zvykem u Rumunův. Každý pokládá se za rovného před zákonem, za svobodného a samostatného příslušníka obce a proto nemá zapotřebí, aby snad někomu se kořil a přízně jeho se domáhal. Také by to svobodný Bulhar nikdy neučinil, by osobní své vážnosti nezadal.

Zajímavé jsou některé *zvyky a mravy národní*, jež až podnes u Bulharů banátských se byly zachovaly. Na předním místě chceme zmíniti se o některých slavnostech církevních, ježto rok církevní v životě Bulharů má veliký význam.

V předvečer vánoční nikdo až do soumraku nesmí ničeho požívat; po celý den vše pilně jest zaměstnáno, aby v den hodů vánočního nebylo třeba do nějaké práce se dáti. Hospodyně vedle jiných moučných jídel peče vánočku, která ozdobena jest různými

kresbami (hvězdami, kříži a pod.) a do středu stolu se postaví, vaří rybí polévku s boby a když s vařením je hotova, dá se do upravení stolu vánočního. Do čtyř úhlů stolu bílým ubrusem pokrytého zasadí několik stébel slámy a tolik kusů česneku, kolik hlav čítá se v rodině; mimo to umístí uprostřed stolu hrstku pšenice, do níž přimíseno několik kousků kadidla. Potom rozsvítí se lampa a svěcená svíce a uvedou se do veliké síně všichni členové rodiny; starosta a hlava rodiny odříká tři otčenáše a zdravasy, načež všichni vzájemně se pozdravují: Ku šťastnému znovuzrození Ježíšovu blahopřeji Vám. Nejmladší děcko předstoupí potom před děda, políbí mu ruku a odříká zbožnou průpověď vánoční, začez od každého z dospělých jest poděleno ořechy a jablky. Při hostině sedí se za velikého veselí až do půlnoci, kdy jde se na půlnoční. Ve světnici ostanou lampy hořeti po celou noc a stůl prostřen až do rána, ježto po půlnoční většina zasedá opět ke stolu, aby hrou v karty, jídlem a pitím dočkala se mši ranní, k níž všichni se opětně dostavují.

V době *od vánoc až do Sv. tří králů* panuje ve statcích sváteční klid a za žádnou cenu Bulhar v době této dobytek nezapřahá.

Děti ze vsi v době této po statcích koledují a hry s jesličkami provozují. V sylvestrovský večer oslavuje se konec roku hned po nešporách střelbou z hmoždířův a praskotem bičů, jež rozléhají se po vší vsi dlouho do noci. Na nový rok děti a hoši chodí po statcích s větví v ruce a přejí nového roku, štěstí a zdraví, při čemž každého se dotýkají větvemi. V den Sv. tří králů volí se nejvznešenější Bulhar, aby byl kmotrem při svěcení vody; jí každý musí se napítí, jí pokropí se všechny kouty a všechno nářadí a zbytek pečlivě se uschová. Mát svěcená voda u Bulharů veliký význam. Jest prostředkem proti bolestem, proti uhranutí a proti moci zlých duchův; při každé důležitější příležitosti Bulhar se jí pokropí, jakož vždy než jde na lože.

Ze svátků jarních důležitý jest *den sv. Tomáše* (dne 7. března); v den ten hospodyně přinese drůbež do sednice k nasazení, nastele slámy a posadí se na zemi na znamení, že si přeje hojného užitku od drůbeže své. Na *neděli květnou* nosí Bulhaři kvetoucí vrbové proutky do kostela k svěcení; po vysvěcení trochu kočiček se spolkne, zbytek prutů zasadí se do polí, po sednicích, po stodolách, ježto kočičky chrání domu od

ohně a nemoci. V *hod velikonoční* v mnohých statcích se ani nevaří, aby den sváteční nebyl znesvěcen; větší část dopoledne ztráví se ve chrámu, kde všichni shromáždí se ve svátečním obleku. V den ten není slušno konati návštěvy. Za to v druhý svátek veselí se mládež hrou s vejci velikonočními, po níž následuje obvyklý tanec nedělní. O *svátcích svatodušních* jest zvykem zelené větve a kvetoucí bez stavěti před okna, aby zlí duchové od domu byli odvráceni.

Vedle těchto předních svátků církevních světí se i svátky některých svatých, jako na př. sv. Petra a Pavla, Jiřího, Michala, Florian a jiných; svátkem jest též úmrtní den veliké císařovny a královny Marie Teresie, jež r. 1744. potvrdila Bulharům jejich práva výsadná.

Jinak baví se mládež bulharská *tancem, hrou a zábavami při přástvách*. Od velikonoce až do podzimka tančí mládež každou neděli a svátek po požehnání na stinné louce (řídčeji v hostincích); tance různé jsou podle krajin. Nebaví-li tanec, pořádají se hry společenské na otevřených trávnicích. Nejoblíbenější jsou hry s míčem, na kolotoči, hra na vlka a jehně a hry do kola. V době zimní oblíbené schůzky mládeže jsou sedánky

při přástvách, při nichž vypravují se staré příhody i nové, hádanky se ukládají a národní zpěvy se prozpěvují. Ze sedánek mnohý sňatek má svůj původ.

Přeje-li děvče svému nápadníku, obdaří ho buď šátkem buď kyticí buď stříbrným páskem na klobouk; v odměnu vyprovodí je nápadník v druhý svátek velikonoční z kostela domů. Ale posud rodiče o ničem nevědí a třeba jest je o věci zpravit, což stane se prostřednictvím některého příbuzného. Svolí li matka děvčete k sňatku, třeba vyžádati svolení rodičů nápadníkových, což stane se opět prostřednictvím kmotra, který přináší s sebou v běločerveném šátku částku peněz a je před rodiči rozloží. Jsou-li rodiče srozumění, pochválí vše a příchozí pohostí. Potom vyšlou sami do domu děvčete tlampače, kteří rovněž přinášejí v šátku peníze, květiny, jablka a pod. a je rodičům děvčete odevzdají. Aby žádná strana se nepřehléla, obě strany vyžadují si lhůtu tří neděl na rozmyšlenou, v které době o výbavě nevěstině se rokuje a vyjednává. Ke konečnému dohodnutí pořádá se vlastní zasnoubení. Rodiče ženichovi vypraví se k němu s kumem (kmotrem) a příbuznými do domu nevěstina, kde srdečně a upřímně jsou vši-

chňi vítání; zasednou pak k velikému stolu, že tchyně nastávající k otci děvčete a matka její po pravou stranu tchána si usedne. Potom zcela rozumně jedná se o výbavě nevěstině; když docíleno dohodnutí a rukou dáním stvrzeno, představí se nevěsta nastávajícímu tchánu a tchyni. Kum na to připlíjí na zdraví nevěsty, jež nastrčí si snubní prsten na ruku a stříbrné růžičky do uší, červeno-modré stuhy na ramena. Nevěsta uchopí se sklenice rukou levou, podá každému z přítomných pravici, líbá se s nastávajícími rodiči a políbí ruku každému z přítomných; jen když pozdravuje kuma, políbí ruku vlastní. Při té příležitosti tchán obdaruje ji zlatým řetězem na krk, ostatní hosté penězi, šatstvem a pod. Zasnoubení zakončuje se arcit veselou hostinou.

Brzy potom započnou přípravy k veselí svatebnímu. Děvčata a hoši ověncení nejdříve pozvou kuma, pak po řadě ostatní příbuzenstvo; ve Vinze zvou muži na koni. V předvečer *svatby* přítelkyně nevěstiny vinou věnce a kytice pro svatebčany a rozloučí se srdečně s družkou milenou. V den svatební vloží jí na hlavu veliký věnec z umělých květín, který opatřen jest bělostným závojem perlami a jinými okrasami zdobe-

ným. Po požehnání rodičů na povel družby vše sedá na vozy; jen ženich ještě po zděděném zvyku chybí, neboť zasnoubení dalo se bez něho a i potom nesmí býti viděn v domě nevěstině. A i v den svatební očekává někde po straně průvod svatební a potají vklouzne do kostela. Po obřadech snubních provází nevěstu až ku dveřím chrámovým, vstoupí jí tam na nohu na znamení, že od té doby jest jemu poddána, jde pak zase svou cestou domů, aby teprve za pozdního večera k hodům svatebním se dostavil.

Za veselí a zpěvu nevěsta vrací se do rodného domu, kde mezi tím vše upraveno k důstojnému uvítání hostí. Nevěsta první sestoupí s vozu, postaví se na práh domu a vítá každého příchozího, začez obdrží dary. Až do hostiny mešká s přítelkyněmi ve vedlejším pokoji, mezi tím co ve veliké sednici svatebčané se veselí žerty a tancem. Když ženich se dostavil, vše naléhá na kuma, aby konečně hostem představil novomanžely. Stane se, i jest to poprvé, co veřejně pospolu se objeví. Kdežto ženichu se všech stran se lichotí, nevěstě jest snášeti všelijakých menších ústrků na zkoušku, jak jest pevná. Za toto škádlení, jež trpělivě snáší, bývá opět dary odměněna. Při slavnostní hostině novo-

manželé nejsou přítomni, ač mnoho se na jejich zdraví připíjí. Kdykoliv nové jídlo se předloží, následuje přípitek. Po třetím jídle přinese do sednice nevěsta veliké řešeto, jež dary různými jest naplněno, které nevěsta sama byla pro nové příbuzné zhotovila; každý dar zvláště se okáže, pochválí a pak na pravé rámě hostě, jemuž určen, se připevní. Za dary tyto dostane nové dary, za něž každému ruku políbí. Zvláštním způsobem hostina se zakončí; kum ještě naposled připíjí novomanželům a hodí pak prázdnou sklenici na hořící svíčku, jež upevněna jest na klice dveří. Bylo by to pro něj hanou největší a pro novomanžely znamenalo by to neštěstí, kdyby do svíčky neuhodil. Opáleným knotem svíčky každý z hostí nakreslí na strop body, kříže neb rohy, která znamení označují počet ovcí, krav neb skopů, jež od hostí darem nevěstě se dostanou. Tyto dobrovolné dary s velikou jsou výhodou zvláště pro chudší novomanžely do prvopočátečného hospodářství.

Druhého dne po svatbě nevěsta propustí se z domu otcovského, když pro ni přišli kum a družba ženichův. Ještě jednou nevěsta odprosí rodiče a vyžádá si jejich požehnání a odchází z domu rodného. V domě

ženichově pravidelně pokračuje se v hodech svatebních, k nimž i rodiče nevěstini se dostavují.

Ku konci chceme ještě promluvit *o zvycích pohřebních*. S tímže klidem duševním, který Bulhar zachovává po všechem život, hledí vstříc i blížíci se smrti. Když nepomohou léky a prosby, dá si na lože vyložití své nejlepší šatstvo a zavolá duchovního. Nad hlavou rozsvítí mu svíci svěcenou a radí se pak, jak vystrojí pohřeb a hostinu pohřební čili pomanu. Když vstupuje duchovní do sednice, vše jej pozoruje, zda-li pravou neb levou nohou vkročí přes práh; stane-li se tak levou, není nemocnému již pomoci. Jakmile těžce nemocný vypustí ducha, mrtvola se ihned umyje, oblékne a do jednoduché rakve vloží. Pak rozešlou se po přátelích bochníčky chleba, do nichž vraženy jsou svíčky voskové; při svitu těchto svíčiček příbuzní za spásu zemřelého se modlí. Na noc scházejí se sousedé v domě smutku, aby při mrtvole konali hlídku; po celou pak noc se modlí, zpívají, též mnohdy popíjejí. V kuchyni plno jest práce s přípravami pro hody pohřební. V den pohřbu děti a příbuzní zemřelého ještě jednou políbí zemřelého na usmířenou; zanechá-li muž ženu, tato hořce

plačíc z domu smutku až ke hrobu opěvuje ctnosti zemřelého, kdežto ostatní příbuzní hlasitě modlí se růženec. Po pohřbu vracejí se příbuzní do domu smutku k pomaně; když byli si umyli ruce a omyli růžence na dvoře a za zemřelého se byli pomodlili, zasednou k hodům pohřebním, při nichž na konec pije se červené víno na zdraví všech přítomných. Nezbytnou povinností, by zemřelý došel věčného pokoje, jest obětování tří mší zádušních nejdéle v době šesti měsícův.

III.

Němci.

V Uhrách a Sedmihradsku Němci rozloženi jsou hlavně po krajích země; a i tam, kde za doby nynější jeví se jejich sídla vniternými, stalo se osídlení krajů v době, kdy tyto části byly pohraniční panství tureckému. Mezi osadníky z doby dřívější zastoupeni jsou z Hornoněmců Bavoři, Frankové a Alemani, z Dolnoněmců pak Sasové, Flandrové a Slezané; po vypuzení Turků mnoho Švábův uvedeno jest do země. Starší *osadníci hornoněmečtí* usídlili se v hornatějších krajinách Uher západních, *Sasové a Flandrové* v severouherských městech horních, na úpatí Tater ve Spiši a na jihovýchodu země uherské v Sedmihradsku. *Švábové* osídlili pahorkatiny v sousedství lesa bakoňského a roviny temešského Banátu. I obývají tudíž Němci

uherští jak nížiny tak hornatiny a jsouce po veškeré zemi rozptýleni nacházejí se ve styku se všemi ostatními národy země uher-
ské; tak na př. na západě stýkají se s Ma-
ďary, Slovinci a Charváty, na severový-
chodě s Maďary, Slováky, Rusíny a Ru-
muny, na východě s Maďary a Rumuny,
na jihu s Maďary, Rumuny, Srby, Slováky,
ano i s Bulhary, Řeky a Armény. A tak
následkem své rozptýlenosti ponenáhlu Němci
dílem již pozbyli své národnosti dílem jsou
v nebezpečí, že v době nedaleké namnoze
se tak stane. Tak na př. v krajích severo-
uherských, jež na počátku XV. století pře-
vážně byly německé, zbyly do naší doby
jen roztroušené ostrovy německé, ostatní
Němci se byli poslovenštili. Podobně zmi-
zeli mezi Slováky a Rusíny kdysi četní
Němci ve stolicy šaryšské. V Sedmihradsku
za doby naší šíří se na úkor Němců Rumuni
a v kraji brašovském též Maďaři (Sékelové).

Úhrnný počet Němcův uherských a sed-
mihradských dle sčítání z r. 1880. jeví se takto:
V Uhrách a Sedmihradsku

(s Řekou)	1,870.772 duše
V král. Charvátském	83.139 „
Úhrnem	1,953.911 duší,
což činí 12.49% všeho obyvatelstva zemí	

uherských. V království Uherském připadá na Němce 13·62⁰/₀ čili bezmála sedmina všeho obyvatelstva, jejíž váha sesiluje se též tím, že rozšířena jest po všech částech země a že podíl má na různých odvětvích práce občanské měrou hojnou. Neboť v hornatině karpatské dolování posud po většině spočívá v rukou Němcův; řemesla v městech hornouherských provozují najmě Němci, a i polním hospodářstvím, kde horská půda dovoluje, se zabývají. V západních Uhrách jsou dobrými hospodáři, kteří též pěstují výborné víno a dobré ovoce; i drobný obchod po sousedních krajích provozují. Orbou a vzděláváním vinic živí se Němci usazení v sousedství lesa bakoňského, kdežto u Němců banátských vedle pěstování výborného obilí, hlavně pšenice, též chov koňstva jest rozšířen. Sasíci sedmihradští živí se hlavně provozováním orby a chovu dobytka; ale vedle toho řemesla a obchod nebyla nikdy zanedbávána, což přispělo nejen k jejich zámožnosti, nýbrž i k větší vážnosti mezi Němci uherskými. Z téže příčiny a jelikož náležejí k nejstarším osadníkům německým v zemích koruny sv. Štěpána, hodláme o nich šíře promluvit.

* * *

Němci sedmihradští tvoří tři hlavní skupiny: obývají totiž jednak půdu královskou v Sibíňsku, jednak krajinu brašovskou, jednak krajinu bystřickou. Převážnou většinou jsou původu saského; jen málo jest Hornoněmců, kteří v minulém století z jiho-německých zemí do Sedmihradska se byli přistěhovali. V Sibíňsku Němci sedmihradští žijí dílem nesmíseni, dílem pomíseni živlem rumunským, který čím dále tím více na jich úkor mezi nimi se šíří. V Brašovsku Němci promíseni jsou nejen Rumuny, nýbrž i Maďary (Sékely). Za to zachovalo se skoro úplně v původní ryzosti němectví v okresu bystřickém, ač je z ostrovů národnostních nejmenším. Ale i tento okres obklopen jest kol kolem živlem rumunským, který jen místy protkán jest osadami maďarskými. Nejvíce zastoupeni jsou Němci ve stolicích sibíňské, velkotrnavské, brašovské a bystřické; v počtu značnějším shledáš Němce též ve stoličce malotrnavské, méně již ve stoličce fogoražské a ključské. Z měst, jež vykazují větší počet Němců, uvádíme tato:

Sibíň	s	12.010	Němci	(při 19.285 obyv.)
Brašov	s	9998	"	(" 29726 "
Schäszburg	s	5235	"	(" 8789 "

Bystřice	s	5085	Němci	(při 8030 obyv.)
Mediáš	s	3410	"	(" 6499 "

Tato města a i jiná jsou původně od Němců založena, ale během doby stalo se, že Němci z některých zcela jsou vytlačeni, v některých pak s příslušníky jiných národností o pobyt se dělí. Podobně i na venkově namnoze ustoupili Němci jiným národnostem; na půdě královské dobou nynější Němci jsou co do počtu již předstiženi Rumuny. Neboť i v okresích, kde Němci nejčetněji jsou zastoupeni, jako v sibiňském, velkotrnavském, brašovském a bystřickém počítá se Rumunů na čtvrt milionu, kdežto počet Němců nedosahuje ani 200.000; k tomu druží se ještě as 25.000 Sékelův a asi 20.000 příslušníků jiných národností, takže počet Neněmců v těchto okresích již o třetinu přesahuje počet Němcův.

Sasové obývají jak v městech tak i ve vesnicích na jihu Sedmihradsku údolí a pahorkatiny, kde v městech hlavně řemeslem a obchodem, na venkově polním hospodářstvím se živí. V kraji bystřickém vedle těchto zaměstnání zabývají se též hornictvím, ač ne již v té míře, jako před časy bylo zvykem.

Všimněme sobě dříve *obyvatelstva městského*.

Když Sasové do země sedmihradské byli uvedeni, země obývána byla hlavně lovci a pastevci; i přišli Sasové, aby přede vším orbu v zemi zavedli a aby spolu země proti vpádům nepřátelským hájili. Z téže příčiny zakládány jsou osady německé na místech, kde pro případ války mohly býti dobrou záštitou zemi; hojně usazovali se též Sasové v podhradích, do nichž zaváděli provozování různých řemesel. A tak během doby při vzrůstu obyvatelstva a dalším opevňování povstala pevná města hrazená. Vedle řemesel i *obchod kvetl* v mnohých z těchto osad městských; ode dávna proslulá byla v tom ohledu města Sibíň, Brašov, Bystřice, Schäszburg a Mediáš. Soustřeďoval totiž Sibíň, jsa položen uprostřed roviny sibiňské, cesty vedoucí k průsmyku Červené věže a do údolí Trnav a Maroše; rovněž Brašov na cestě ze Sedmihradska do Valašska byl ode dávna důležitou obchodní stanicí. Schäszburg jsa položen na křižovatce cest vedoucích ze země Sékelův a Mediáš na silnici hlavní vedoucí z údolí obou Trnav kvetl obchodem; neméně zdárně prospívala Bystřice obchodem do Multanska a Polska.

Německé obyvatelstvo sedmihradských měst jednak zřízením svým městským, jednak zřízením cechovním dovedlo uhájiti se po dlouhou dobu všeho mísení se živly jiných kmenův; Neněmci těžký byl do obce městské přístup, jen jako služebník jest trpěn. Osadníci němečtí mohli jen mimo obvod městský se usídliti; když však během doby v okolí městském příslušníci jiných kmenů nabyli rozhodné převahy, změnil se i čistě německý ráz měst saských, ano v mnohých nabyli vrchu dílem Maďaři dílem Rumuni. Za doby naší nebezpečí pro německé obyvatelstvo saských měst ještě více než kdy jindy přibývá, ježto německé obyvatelstvo čím dále tím více se vzmáhá a roste mezi Sasy. K tomu druží se ještě okolnost, že i v řemesle *Sasové* zůstávají oproti pokrokům doby nové *pozadu*. Průmysl umělecký a továrnický není mezi Sasy zastoupen; řemeslo provozuje se jen v malém a to jen posud, pokud výrobků zapotřebí jest ku prodeji na četných trzích výročních, na nichž posud lid selský potřebným se zásobuje. Lepší výrobky po většině docházejí do Sedmihradska ze zemí rakouských. Tu pak dobou poslední Rumuni vydatně soutěží v řemesle se Sasy; ježto Rumuni jeví při

učení se řemeslu větší pilnost a obratnost, mimo to jsou spořivější a skromnější Sasův, zdárně řemeslo u Rumunů prospívá, kdežto u Sasů namnoze upadá. I jiné ještě nebezpečí hrozí měšťanstvu saskému. Ježto zabývá se výhradně drobným řemeslem, v novější době pocituje soutěž průmyslu továrnického, který se zdarem počíná zatlačovati jen řemeslnou výrobu. Mnohá, dříve kvetoucí řemesla následkem toho zacházejí; místo domácích výrobků na trh přichází cizí tovar průmyslový. A tak *hyne* nynější doba v městech saských *řemeslo*, jako již dříve pominul druhdy kdysi obchod.

Jest tudíž na Sasících samých, aby z pohodlnosti své se vymanili a chutě jdouce s pokrokem časovým, do práce a vzájemného zápolení na poli hmotného těžení se dali. Vždyť nechybí jim při tom ani prostředků hmotných ani duševních. Jsou *posud mnohá města* saská, jež vládnou *bohatým majetkem* obecním, a též měšťanstvo samo není bez majetku, namnoze i bez zámožnosti. O duševní pokrok městského obyvatelstva dobrými školami jest postaráno. Hojný jest *počet škol* národních a měšťanských, též řemeslných a obchodních; směru praktickému hoví školy realné a realná gymnasia

v Sibíni, Brašově, Schäszburgu, Bystřici a saském Řeznu. Gymnasia osmitřídní jsou v Sibíni, Brašově, Schäszburgu, Mediáši a Bystřici; nižší v saském Řeznu a Mühlbachu. Vedle škol i mnohé *knihovny* v městech saských šíří osvětu mezi lidem; na předním místě jest knihovna barona Bruckenthala v Sibíně s asi 30.000 svazky a četnými rukopisy a starými tiskopisy, dále sibiňská knihovna školní, v níž čítá se na 10.000 svazků, knihovna evangelické zemské církve v Sibíni s 12.000 svazky a knihovna právnické akademie tamže s 10.000 svazky. V Brašově nachází se při gymnasii knihovna, která již ve století XVI. založena byla a přes devět set rukopisův a 12.000 tiskopisů přechovává. Týž počet tiskopisů vykazují knihovny mediášská a bystřická, na 10.000 svazků pak knihovna při gymnasii v Schäszburgu. Nemalou činnost v šíření osvěty a vědomí národního rozvíjí *spolek pro výzkum Sedmíhradska*, který založen byl r. 1842. Ač předním jeho účelem jest podporovati vědecký výzkum na poli přírodopisném a dějepisném, nepostrádá vlivu i v ohledu národním svými výročními schůzemi, jež konají se po různých městech území saského. Vedle toho předního spolku četné spolky vědecké,

národohospodářské a společenské hledí tu-
žiti duševní a hmotný ruch obyvatelstva
saského, které ač v počtu malém a pouká-
záno jsouc pouze na stav městský a selský
v oboru duševním statně si vede.

* * *

Selský lid saský obývá ve 263 farno-
stech. Vesnice saské rozkládají se v širokých
údolích neb na mírných návrších uprostřed
hojných zahrad. Stavení obytná a též chlévy
jsou po většině stavěny z kamene a cihel;
poslední dobou i kdysi vesměs jen ze
dřeva stavěné stodoly ustupují novým ohni-
vzdorným. Vesnice saské hojné mají oby-
vatelstvo; v některých žijí 3—8000 obyva-
telův. Ulice jsou pravidlem široké a stromo-
řadím posázené; hlavní vede k návsi, kde
kostel, fara, škola, též hospody, lékárna a
přední kupecké krámy jsou postaveny. Na
mnohých místech až podnes *kostel* má *věž*
opevněnou neb jest zdí obehnán; když totiž
Sasové do Sedmihradska se byli přistěhovali
a vesnice zakládati počali, bylo se jim brá-
niti proti vpádům sousedů divých a takřka
stále meč při ruce míti vedle pluhu a hole
pastýřské. V této době prvotního osídlení
povstaly ve vesnicích saských kostely opev-

něné neb aspoň věže chrámové k hájení jsou zařízeny. Rovněž až posud sedláci saští pro příhodu uschovávají si ve zvláštních bednách obilí uvnitř ochranné zdi chrámové, který zvyk zachoval se rovněž z doby staré, kdy v stálé byli obavě, podaří-li se jim příští žeň skliditi.

Selské obydlí stavěno jest úzkou částí do ulice, u níž ještě malá zahrádka má místo. Několik stupňů vede pod *loubí*, které táhne se podél strany delší do dvora obrácené. Z loubí hospodář přehlédne vše, co v domě a na dvoře se děje; tam sedává selka a baví se, když venku je nečas, v pěkném suchu se sousedkami. Od loubí přichází se ke sklepu, kde vedle sudů s vínem přechovává se hojně kyselého zelí, oblíbeného jídla saského. Z loubí vstupujeme do veliké *předsíně*, z níž jedněmi dveřmi přicházíme do veliké sednice, druhými do zadní komůrky, vedle níž v komůrce jiné přechovává se špek. Nářadí obytné pořízeno jest z měkkého dříví a pomalováno pestrými květinami. Ve *veliké sednici* budí pozornost příchozího postele s hojnými peřinami, dále pak veliká pec, před níž kamna plechová stojí; podél zdí stojí dlouhé truhly na prádlo a šatstvo. V jednom z koutů

umístěn je stůl a proti němu skříň; podél stěn poblíž stropu táhnou se rámy, na nichž talíře cíněné a hliněné jsou rozloženy, a u nichž na hácích zavěšeny jsou džbány, jichž jen při rodinných slavnostech se upotřebuje. V jednom z koutů postaveny jsou též hodiny. U okna neb ve zvláštní jarmaře přechovávají se zpěvník, bible, kalendář a školní knihy, kterých mládež již nepotřebuje. V některých obydlích shledáš též na stěnách obrazy Luthera a Melanchthona, neboť Sasové jsou věrní lutheráni. *Zadní komůrka* má podobné zařízení jak veliká sednice; v ní obývá sedlák na výminku, když synu neb zeti hospodářství byl odevzdal. K obytnému stavení přiléhají pak stavení hospodářská a zahrada, v níž pěstují sedláci se zdarem zeleninu potřebnou, kdežto ovoci již méně péče věnují.

Sasové jsou silné stavby těla a postavy spíše větší než prostřední. Až podnes přidržují se zvláštního *kroje národního*. Hlavu kryje černý plstěný klobouk se širokou střechem, pod nímž splývá dlouhý vlas až k ramenům. Šat bývá ponejvíce barvy bílé, ze silného bílého sukna; kolem těla vine se široký kožený pás, který připojuje k tělu košili z hrubého plátna. Vysoké boty sahají až

po kolena. Bohatý jest nedělní šat děvčat selských. K modré vlněné sukni přivázána jest veliká zástěra z bílého mušelínu s velmi vkusnou obrubou. Kolem těla připevněn je široký pás z bronzu nebo pozlaceného stříbra, který kol kolem posázen jest knoflíky, do nichž zapuštěny jsou drahokamy. Krátká kazajka vlněná nosí se buď otevřená buď po stranách k zapínání; bývá obyčejně červeným neb modrým vyšíváním bohatě zdobena. Nehezka jest ozdoba hlavy, kterou kryje podivuhodně pracovaný klobouk z lepenky, jež černým aksamitem jest potažena; s pletenců vlasů pak splývá celá řada červených, zelených a modrých stužek. Ženy provdané nosí přes šaty černý soukenný plášť, který ve veliký počet záhybů jest upraven; límcem pláště prostrčen jest pruh tuhého sukna, tak že plášť sahá jen od ramene k rameni a vzadu přímo dolů splývá. I neslouží tudíž plášť k zabalení těla, nýbrž jest pouze okrasou na znamení stavu vdáného. Ženy kryjí hlavy bílými plachetkami, nohy pak botami.

Předním *zaměstnáním* saských sedláků jest *vzdělávání rolí a chov dobytka*. Sasové dosud přidržují se *hospodářství třípolného*; na zimu pole osívají pšenicí a žitem, na

jaře kukuřicí, ječmenem, ovsem, lnem a konopím. Místy pěstují zelí a brambory, zřídka kdy jetel; pilně zabývají se též včelařením. Při rozsáhlých pastvinách, jež sedláci saští posud udržují, málo vydatný jest *chov* hovězího *dobytky*; v chovu koňstva si libují, chovu ovcí však zanedbávají. Velká věnuje se péče chovu *dobytky* vepřového, ježto špek a sádlo v domácnosti saské má veliký význam jsouc předním jídlem sedláka i čeledi, když přes den mešká na polích. A i doma sedlák zřídka kdy pojídá maso; moučná jídla, špek a kyselé zelí jsou mu jídlem oblíbeným. Kdykoliv se sedlák bohatší vypravuje mimo dům, sedá si na koně a vyjede si; neboť má jízdy zapotřebí, ježto často po několik hodin cesty pozemky jeho jsou roztroušeny. *Za doby zimní* sedláci a čeleď jejich zaměstnána jest rozmanitě; poblíž měst lid selský opatřuje se v této době potřebným hospodářským nářadím a jen málo rodin provozuje řemeslo kovářské, kolářské a bednářské na objednávku. Za to ve vesnicích, jež od měst jsou více vzdáleny, v době zimní sedláci rádi zaměstnávají se řemeslem.

V životě rodinném i obecném Němci saští dbají veliké kázně i pořádku; otcovská moc jest takřka neobmezena a provádí se

namnoze bezohledně. Ve chrámu sedí oddělení ženatí muži i vdané ženy; rovněž hoši a děvčata mají svá zvláštní místa. A jako v chrámu tak i všude jinde bedliví jsou pořádku; s přísnou pravidelností konají své povinnosti jakož i s velikou bedlivostí a svědomitostí. V domácnosti každá práce má svou dobu určitou. Na podzim započne se s předením a za špatnou by se pokládala hospodyně, jež s prací svou šest neděl po vánocích by nebyla hotova; potom postaví se stav a pilně se tká, aby do jara veliký kus plátna byl připraven ku bělení. Dobou jarní započnou práce polní, při nichž i mládež mimo dobu školní povinna jest vypomáhati. Neboť od narození vychovává se dítě zcela jednoduše a bez mazlení; budoucí sedlák záhy musí zvykati větru a nepohodě. Když povyroste, dává se šestým rokem do školy, v níž vytrvá hoch do roku, patnáctého, děvče do čtrnáctého. Opustí-li školu, vezme ho církev udělením konfirmace do svého středu; ale mimo to stane se též členem bratrstva.

Bratrstvo u Sasů sedmihradských jest přísnými zákony uspořádané společenstvo, do něhož vřadění jsou všichni hoši škoie odrostlí až do svého oženění, a jež svobodně

volenými úředníky dohlíží k veřejnému životu členů bratrstva, rovná spory mezi nimi a i provinění tresce. Hlava spolku čili starosta zove se „Altknecht“, jemu po boku jsou mluvčí bratrstva čili „Wortknecht“ a dva pomocníci úřední „Amtsknechte“ zvaní, kteří obžaloby na vinníky z bratrstva vznášejí. Mimo to obstarávají potřebné jídlo a pití při veřejných slavnostech neb společných hostinách oba sklepníci (Kellner), kdežto šafář (Schaffner) má na starosti upravení síně neb stodoly k tanci a přihlíží k tomu, jak si mládež při hře vede.

Každých 14 dní *shromazďuje se bratrstvo*, aby zasedlo *k soudu*. Shromáždění takové zove se „Zugang“, schůzka. Nově uvedené bratry mluvčí představuje bratrstvu a končí těmito slovy: „A tak skrze mne tito mladí bratři k nám vznášejí prosbu, abychom je přijali mezi sebe. Nechceme této prosby jim odříci, nýbrž rádi je přijímáme za bratry a chceme vždy jim dobrým příkladem býti. Přeji si, aby žádný z nich se neodvážil, proti našim článkům jednati, nýbrž v míru žil s námi. Nechť pomoc boží provází vás na všech vašich cestách.“ Potom opakuje ještě starosta napomenutí k mladíkům, aby každého dobrého bratra ctili a si vážili a

přijímá je do svazku bratrstva. Kdyby pak některý bratr přestupku se dopustil, dozná menšího trestu, když sám se obžaluje; jinak pomocí úřední vznesou obžalobu k bratrstvu, načež schůzka promění se v porotu. Od ní může odsouzený se odvolati k otcům bratrstva (Knechtväter), od nichž poslední odvolání jde k úřadu farnímu.

Bratrstvo má své prapory a bubny, s nimiž při slavnostech se ukazuje. Podobně jako mladíci mají bratrstva, i děvčata dospělá sloučena jsou v sesterstva.

Svatby konají se po celé vsi v tutéž dobu, obyčejně v den sv. Kateřiny. První krok k ženitbě jest ucházení o ruku nevěstinu; milenec zvolí si blízkého příbuzného za družbu a uchází se skrze něho o ruku milenky své. Nedostane-li se mu koše, koná se pravidelně ještě téhož večera pitka, při níž o potřebných pro obě strany věcech stane se dohodnutí. Čtyři neděle na to slaví se před farářem zasnoubení, při němž u přítomnosti dvou svědků prsteny se vymění. Po trojích ohláškách slaví se svatba, k níž po delší dobu konají se přípravy, neboť pravá selská svatba u Sasův trvá osm dní.

Když po vykonaných obřadech chrá-

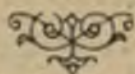
mových svatebčané do domu svatebního se navrátili, nastane podělování nevěsty. Nejprve předstoupí ke stolu, za nímž novomanželé ve svatebním kroji stojí, otec ženichův a položí naň krojidlo. Dále přikročí matka ženichova s pěkným polštářem, do něhož zapuštěny jsou stříbrné jehlice a s něhož splývají dlouhé černé stužky; jehlice značí radosti, stužky starosti a utrpení stavu nového. Potom přinese tchán veliký kotel měděný, který má značiti domácí pilnost k výživě potřebnou, a tchyně podobný polštář, jak o něm právě promluveno. Po nich následují další příbuzný a zvaní hosté a předkládají dary své, jako na př. menší šperky, šátky, věci do domácnosti potřebné i pro polní hospodářství a pod. se slovy, aby se jim věc zalíbila. Když pak podarování se skončilo, přistoupí se k hostině svatební, při níž čtvero jídel se předkládá a statně se popijí. Ještě mezi jídlem spustí obyčejně hudba k tanci, do něhož někteří mezi hostinou se pustí. K páté hodině odpolední vše se rozejde do statků, neb jest doba nakrmiti dobytek; za hodinu pak všichni v plném lesku vracejí se k hostině. O desáté hodině večerní předkládá se přední jídlo Sasův, totiž kyselé zelí; pak

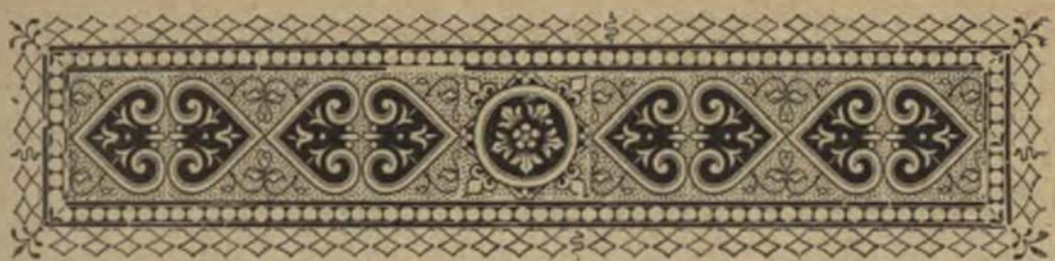
se ještě tančí a provozují různé šprýmy, až ke třetí hodině ranní svatebčané se rozejdou.

Druhý den svatební uplyne podobně jak první. Když mladá paní v chrámu byla uvedena do nového stavu, očekávají ji zakuklenci před dveřmi chrámovými a hledí ji muži unést. Ten pak musí si ji zpět vybojovati neb velikými sliby vykoupiti. Až skoro do poledne zakuklenci provádějí rozmanité šprýmy a žerty po návsi a ulicích; potom zasedne se k hostině, která pořádá se v domě nevěstině. *Třetí den* obě přátelstva sejdou se na zbytky, kdežto novomanželé střídavě, tu i tam, konce svatby se účastňují.

Sňatkem ženich i nevěsta vystupují z bratrstva a sesterstva; po starém zvyku oba dary (různými potravinami), jež věnují na prospěch společný, s druhy se loučí. Mladý muž stává se napotom členem *sousedstva*. Jsou totiž vesnice pravidelně rozděleny ve čtyři čtvrti čili sousedstva, jež podřízena jsou „starostovi sousedskému“, který každým rokem ze sousedů se volí. Sousedstva jsou prastará společenstva ku vzájemnému šetření práva a vzájemné výpomoci v době potřeby. Má-li soused vykonati obtížnější práci, na př. postaviti stodolu neb

krov, obrátí se s prosbou k starostovi o výpomoc, kterou mu pak ochotně sousedstvo poskytne. Ke společným pracem ve vsi dostaví se každé sousedstvo se svým starostou. Starosta bdí i nad veřejným mravním životem sousedův; jednou do roka koná pak soud, k němuž všichni sousedé ve svátečním kroji se dostavují. Na soudě trestají se přestupky a provinění proti stanovám sousedstva; z uložených pokut zřízena jest pokladna, z níž udílejí se půjčky chudším sousedům. Třikráte do roka, vždy den před slavností poslední večeře Páně, shromažďuje starosta sousedstvo ke „slavnosti smíření“, při níž nedorozumění a spory se uklizují, aby každý usmířen jsa se světem a důstojně jsa připraven předstoupil ke stolu Páně. A když smrt odloučí některého souseda od ostatních, sousedstvo postará se o důstojný pohřeb a slušný hrob zemřelému.

IV.

Rumuni.

Odкуда Rumuni do sídel svých byli
přišli a jakého jsou původu, dlouho
bylo vědě věci lhostejnou. Dle
jména „Romani“, které sobě přikládali, a
pro řeč latinské příbuznou mělo se za to,
že národ obývající jižní hory karpatské v kra-
jinách těch zůstal z doby, kdy Římané tam
byli pány. Jen ponenáhlu a velmi pozdě
Rumuni jako národ počali buditi pozornost
západních národův evropských a stali se
předmětem badání vědeckého. Vyskytly se
pak dva náhledy o původní vlasti a původě
Rumunův; dle jednoho Rumuni více prý
jsou původu slovanského než římského, dle
druhého není domovinou jejich hornatina
karpatská, nýbrž kraje balkánské. Dnešní
dobou učenci v tom se shodují, že Rumuny
dlužno přičísti k *čeledi románské*. Která je
pravlast jejich, posud jest mezi učenci věcí

spornou; rumunský badatel Hurmuzaki přidrží se ve příspěvcích svých k dějinám Rumunův náhledu, dle něhož Rumuni od doby římské přes všechny proměny v době stěhování národův byli se zachovali až podnes v hornaté své pravlasti sedmihradské jako prabydlitelé těchto krajův.

Dle posledního sčítání z r. 1880. napočítáno jest Rumunův:

V Uhersku a Sedmihradsku . . .	2,403.041
v král. Charvatském	2.044
v zemích uherských	2,405.085

K počtu tomu přičísti dlužno

Rumuny v Bukovině v počtu . . .	190.005
v ostatních zemích rakouských . . .	794

Úhrnný počet Rumunů v mocnář-

ství Rakousko-Uherském . . .	2,595.874
------------------------------	-----------

V ohledu *náboženském* všichni Rumuni zemí uherských sloučení jsou ve dvě církve národní, jež pro sebe celek činí, a to v řecko-katolickou, jíž stojí v čele arcibiskup blažský, a pravoslavnou, jíž stojí v čele arcibiskup sibiňský. Podle úředních udajů z r. 1873. počítalo se v církvi pravoslavné Ru-

munů	1,609.169
v církvi řecko-katolické . . .	1,024.332

Mimo to tehdy asi 40.000 Rumunů příslušelo ještě k srbské diecési vršecké.

Jeví se pak rumunské obyvatelstvo v příčině náboženské takto rozděleno:

1. Pravoslavné arcibiskupství sibiňské . . .	715.928	duší
2. Řecko-katolické „ blažské . . .	379.802	„
3. Pravoslavné biskupství aradské . . .	557.880	„
4. Řecko-katolické „ szamos-ujvarské	423.130	„
5. Pravoslavné „ karansebešské . . .	335.361	„
6. Řecko-katolické „ velkovaradinské	121.291	„
7. Řecko-katolické „ lugošské . . .	100.109	„
8. Srbské biskupství vršecké	40.000	„

Od tohoto počtu dlužno odpočísti Cikány, jichž počet nedá se přesně určit; nicméně lze jej páčiti na 45.000. Dále třeba uvážiti, že v letech 1870—75 stíženo bylo obyvatelstvo rumunské hojnými nemocemi nakažlivými, zvláště cholerou, jimiž počet taktéž poklesl. I není pak rozdíl veliký, který se jeví oproti úřednímu sčítání provedenému roku 1880., jež vykazuje počet Rumunů v zemích uherských o něco menší.

Přirozenou povahou půdy a dle obživy, již z ní docházejí, Rumuni dělí se ve čtyry třídy, které „*munteni, padureni, podgoreni a campieni*“ se zovou. *Munteni* jsou obyvatelé hornatiny, kteří hlavně chovem dobytka se živí; jako před staletími podnes stáda ovcí jsou jejich předním bohatstvím. K uživení tak četných stád nestačí jejich sídla vlastní; z té příčiny navštěvují i vysočiny na východní

straně Sedmihradska, na zimu pak zahánějí stáda svá do Multan a Valašska, do Dobrudže a do Bulharska, kde vedle pastvin dobrého nacházejí odbytu pro vlnu, sýr a maso. Neradi Munteni loučí se s životem pastýřským, který jest jim tak milý. Proto posud jen obyvatelé západních hor, Mocové, zanechali života pastýřského byvše k tomu donuceni nedostatkem pastvin; docházejí nyní obživy jednak prací v dolech, jednak živí se výrobou zboží dřevěného, jež pro trvanlivost daleko široko jest zbožím hledaným.

Na krajných, hustě zalesněných svazích Karpat jest bydliště »*Padurenův* čili mužů lesních«, vlastní chudiny rumunské, které Maďaři divokých Valachův, valašských medvědů neb vysluněných Valachův přezdívali. Jsou postavy malé, vychrtlé; mezi sebou jsou velice hovorní, oproti jiným malomluvní, v chování svém tiší a lhostejní, velice skromní a k lenivosti náchylní. Největší rozkoší muže lesního jest rozložití se na zeleném trávniku a baviti se hovorem při pohledu, jak jiní pilně pracují; když pak nucen jest pracovati, každou chvíli práci přeruší buď že dýmku si počne nacpávati, buď že na šatě si něco rovná, buď že do řeči se dá neb do zpěvu. Ženy doma předou, tkají a šijí; jen zřídka

kdy přistoupnou k ohni, aby něco uvařily. Děti zabývají se pastvou dobytka, při níž zpěvem, tancem a vypravováním báchorek se baví. Mnoho starostí si muži lesní nepřipustí, neboť o potřebné záhy je postaráno. Dřevěnou chýži sám si postaví a pokryje slamou nebo senem; šat opatří pro rodinu žena. Čtyry ovce dají mu kožich a jedno jehně čepici, která vytrvá mu po celý život. Střevíce na zimu pořídí si za nepatrný peníz. Potravu, která jest nejdůležitější, zjednají si též snadno; neboť hlavní potravou Rumunů jest kukuřice, která jest daleko lacinější žita i pšenice, a kterou muži lesní lehko si opatří záměnou za dříví, seno, ovoce a domácí zvířata horské své domoviny. Poněvadž v horských jejich krajinách doba žní jest pozdější než žně v krajích rovinatých, mohou muži lesní práci polní po dobu žné v rovině nejen výživy dojíti, nýbrž při skromných svých potřebách též něco si nastřádati pro dobu zimní.

Obyvatelé krajín uherských a úrodné části při středním toku Maroše zovou se *Campieni*; jsou sice pracovití, ale při větší pilnosti mohli by z úrodných svých polí ještě více vytěžiti a se obohatiti.

Nejdále v hospodářství pokročili jsou

mezi Rumuny *Podgorenové*, jejichž bydliště jest při rovinách krajů vínorodých. Avšak jsou velice lehkomyšní; v letech dobrých navyknu lehce přepychu, pro nějž nestačí léta zlá, a tak blahobyť s chudobou stále se u nich střídá.

Různý způsob života u Rumunův má vliv i na přirozenou a duševní jejich povahu, již vypočtené tu třídy společenské od sebe se liší. Nicméně lze znamenati některé znaky všem Rumunům společné, jež jim jako příslušníkům jednoho národa jsou vlastní a je odlišují od jiných národův.

V ohledu tom význačný jest *typ Mocův*, kteří vynikají vysokou a štíhlou postavou, nápadně silným krkem, podélným obličejem, světlými vlasy, očima modrýma a barvou pleti žlutavě bílou. Obličej má pravidlem rysy význačné, vysoké čelo, jež někdy silně vystupuje do popředí, dlouhý a ostrý nos, retы jemně utvářené a špičatou bradu. Mocové nápadni jsou jak držením těla svého, tak chůzí svou; při chůzi totiž drží ramena v poloze vodorovné a hlavu dozadu, tak že ukazují nápadně tlustý a dlouhý krk, kloní se hořejší částí těla ku předu a rukama nepohybují. Pro tuto chůzi, které navykli jednak při stoupání v horách, jednak že při

střevících svých nenosí podpatků, a jež podobna jest chůzi medvědů, stalo se zvykem u Maďarů nazývati Moce a i Rumuny vůbec medvědy. Typ Moců nejvíce rozšířen jest kolem Retězatu a při pramenech Kriší. *Při Maroši a Trnavách* jeví se *jíný typ* obyvatelstva rumunského, který pouze směrem k Oltě přesně jest vyvinut. Muži jsou postavy štíhlé a vysoké, velice obratní, s prsoma silně vyvinutýma, obličejem sice malým, ale kulatým a plným, očima temnýma, vlasy černými, často kučeravými, hustým, plným vousem a bílou pletí. Obličej nevykazuje tak ostrých rysův jako u Mocův; čelo bývá u nich široké a kulaté, ne tak vysoké, nos krátký, rty zavalité a brada malá a zakulacená. Jejich chůze a držení těla jest velmi pěkné; jsou také nejlepšími tanečníky mezi Rumuny. Chodí sice jako Mocové nohou plnou, ale při tom drží hlavu do výše, pohybují při chůzi rukama a pěkně též tělem hořejším. *Při dolní Maroši* jeví se *třetí typ* obyvatelstva rumunského, který vyniká postavou zavalitou, obličejem širokým, vyčnívajícími kostmi lícními, temnými vlasy a silným vousem; v Banátě jest méně rozšířen, za to v ostatních částech Uherska jest velmi hojný, v Sedmihradsku v poříčí Sá-

moše. Typ *pohlaví ženského* nesouhlasí vždy s mužským; tak na př. ženy Mocův mají obličej širší a plet temnější než muži a jen zřídka vlasy zcela světlé. Celkem mají Rumunky obličej více kulaté než podélné, a rysy jejich nejsou tak ostré jak u mužův. Úhledná postava, malé ruce a nohy, úzké rty a plná ramena jsou vlastní více méně všem ženám rumunským. Proslulé krásky rumunské jsou v okolí sibiňském, kde ženy Mocův jen předením, tkaním a vyšíváním doma se zaměstnávají a krásy své si hledí; neb této dbáti jest u žen rumunských povinností.

V ohledu duševním Mocové vyznamenávají se velikou trpělivostí a mírumilovností, ač pro přísné své vzezření jsou postrachem dětem nezpůsobným, jimž se příchodem Moce hrozí. Zřídka kdy znamenáš úsměv a veselí na obličejí Mocové, i vypravuje se o nich, že pijí jen jednou do roka a to ještě doma, ale ne ze sklenice, nýbrž z vědra. Zcela jiní jsou obyvatelé při Oltě; mají tvář veselou a jsou velice ochotní a dají si i mnohé líbiti, aniž dobrého rozmaru pozbydou. Všichni pak Rumuni nadáni jsou velikou *houževnatostí* a rozhodností; je-li některý více k veselí nakloněn, oddává se rozkoši nemírné; je-li

vážný, koná vše s velikou rozvahou i při věci zdánlivě nerozumné; je-li dobromyslný, hledí dobrou mysl zachovati za každou cenu; a je-li zlý, nešetří i sebe sama a jak, praví přísloví, „ukousne si sám jazyk“. Proto Rumunu líbí se vytrvalost, trpělivost, tvrdošíjnost, statečnost, nesmířitelnost; krátce vše, v čem jeví se stálost, je mu ctností, kterou se má pyšniti každý Rumun. Jen zřídka kdy Rumuna trpělivost opouští, a proto pokládá se u sousedů za *vzor rozvahy*.

Při houževnatosti své Rumun staví se na odpor novým ideám a novým zařízením; rád podvoluje se při věcech, jimž mnoho nepřikládá váhy, ale jak se zavadí o věc, která jest mu svata, stává se neustupným a nepodvolí se, byť to vedlo i k jeho zkáze. *Upřímnosti* Rumun nezná; mluví vždy s rozvahou, která na okamžik vyhovuje a k ničemu nezavazuje, a proto těžko jest na slovo jeho spoléhati, neb věrnost a přátelství jsou řídké ctnosti u Rumunův.

Poměry mravní u Rumunův jsou celkem lepší než u jejich sousedův, neboť Rumuni jsou národ přesně upravený dle jasných a dosti dokonalých názorů mravních, jejichž nešetření přísně se stíhá. Především Rumun

dbá veřejného mínění, jemuž k vůli mnohé věci se zříká; naopak bývá krutým oproti těm, kdož jednajíce podle svého, mínění veřejného nedbají. Co jest předepsáno, toho dbáti musí každý dokonale; a ježto Rumuni velmi úzkými páskami mezi sebou jsou spojeni, trpí, kdož byl od mínění veřejného odsouzen, všude a citelně. Lidé se mu vyhýbají, odpírají mu pomoci přátelské a, provinil-li se příliš těžce, ani k hrobu ho nevyprovázejí, ani pro něho slz neprolévají. Při všem Rumun hledí pouze k tomu, jak druhý jednal, o pohnutky činu se nestaraje. Vášeň jest Rumunu slabostí, neštěstím a neblahým řízením osudu, neb vede k přečinům a zločinům a jest proto opovržení hodna.

V mnohém ohledu náhledy Rumunů o mravnosti liší se od obecně platných; tak na př. člověk darebný, jen když darebnost svou nestaví na odiv, pokládá se za člověka pořádného. Piják, byť opíjel se skrytě dle libosti, neplatí za opilce, když veřejně v opilství svém nebyl usvědčen; ale kdo třebas jednou se opil a v opilství svém na ulici „od dětí byl potupen a od psů vesnice oštěkán“, pokládá se za opilce. Proto jest povinností každého odvésti opilce k nejbližšímu stohu sena.

Podobně nepokládá se za zloděje, kdo jen věc ukradl, ale při krádeži přistižen nebyl; a i kdyby jiný o krádeži věděl, má věc zamlčeti a po případě se zlodějem se rozdělit. Dále jest dovoleno vzít si vše, co Bůh dal, totiž ovoce, víno, kukuřici, dokud úplně není vše zralé, arcit' jen v takém množství, jaké se může snísti. Totéž platí o drůbeži, jehňatech a selatech; ukradne-li je někdo pro svou spotřebu, ještě po měsících se činem svým chlubívá, když nebyl při něm přistižen. Byl-li chycen, musí po ulicích s nakradenými věcmi obcházeti, aby všichni na něj jako na zloděje byli upozorněni. Je-li okradený „cizinec“, nepokládá se i potom zloděj za nečestného. Rumuni vůbec nemají toho, kdo „boháče cizince“ okrádá, za člověka špatného; třeba jen, by krádež chytře provedl a neupadl v trest, který jedině dobré pověsti škodí. Hojná jest u Rumunů msta, která je svádí k častým vraždám a žhářstvím. I když pak za taký čin Rumuna stihne trest, nepozbývá v očích rodáků počestnosti, když jinak jest mužem počestným.

Jakkoliv Rumuni již po staletí jsou pokřesťeni, přece zachovaly se u nich podnes *zbytky starých zvyků předkřesťanských*. Tak podnes Rumunům slunce jest posvátno, před

nímž při východu hlavu obnažují a jemuž se kloní. Pátek jest den sváteční; v den ten zvláště ženy nepracují, poněvadž nic, co den ten se podniká, nemůže býti přivedeno ke konci zdárnému. Hlavně třeba vystříci se toho, aby se v pátek silo. Posud Rumuni chovají u veliké vážnosti mnohá zvířata a nedotýkají se jich, ježto každý úraz jich pokládá se za veliký hřích, ano za bohapustý čin. Posvátný je též pšeničný chléb právě dopečený; než chléb nakrojí, znamenají jej křížem. Upadne-li kus chleba na zemi, ihned Rumun jej zdvihne, pečlivě očistí a políbí; zamazal-li se, hodí se do ohně, ježto patří mrtvým. Kdo mrtvolu pochová a nedá jí do ruky peníz, není po soudu pravého Rumuna ani Rumunem ani křesťanem, „Neřídí se naším zákonem,“ praví o něm Rumun. Takový pokládá se za nečistého, a nečisté jest vše, co jemu přináleží, nečistý i každý spolek s ním.

Rumuni označují tento druh nečistoty zvláštním slovem „spurcat“, což jest jim souhrnem vši nečistoty, která každému z duše se protiví. Tak na př. padne-li do studně myš, stane se studně nečistou, a nečistým i ten, kdo vody ze studně se napije, i když už myš byla vytažena. Čistou stane se teprve,

když svěcenou vodou byla vykropena. Padne-li do studně zvíře větší, vyběře se všechna voda ze studně, a je-li případ ještě horší, pop rumunský slouží mši, aby studně došla očistění. Utopil-li se ve studni člověk, záleží na rozhodnutí popově, má-li se studně zasypati neb má-li ještě na dále jí se používat. Nikdo nesmí ze džbánu se napít, aniž by nebyl dříve trochu na zemi odlil; rovněž nemá se v noci voda čerpati. Kdo nucen jest v noci vody nabírat, třikráte ji přefoukne a odlije jí trochu do ohně plápolajícího, aby nebyl stíhán duchy zlými.

I dbají Rumuni veliké čistoty při jídle a pití; co znečistěno, nesmí již upotřebeno býti. Jen větší nádoby pilným mytím a svěcenou vodou dají se omýti; ostatní se odhodí neb dá do krmení zvířat. Z té příčiny v každé domácnosti používá se trojího náčiní: nečistého, čistého, kdy maso se jí, a nejčistšího pro dni postní. Rodiny, které předpisu toho nedbají, platí za nečisté.

* *

V každé rumunské *vesnici* lid dělí se *ve tři třídy*: 1. *Fruntasi*, vznešené, kteří jsou v čele obce; 2. *mijlocasi*, třídu střední, a konečně 3. *codasi*, třídu nižší. Každý obyvatel

vsi dle schopností, majetku a původu vřaděn jest do jedné z těchto tříd; i slušno jest, by přiměřeně svému postavení se choval a netoužil býti více než jest, jinak stává se v lidu směšným.

Postavení příslušníka první třídy jest velmi obtížné; má sice svou stranu v obci, jež věrně k němu lne, ale má pravidlem také nepřátely. Všechno jeho chování, jeho šat, jeho chůze jest mu předepsána; i běda mu, nedbá-li předpisův. I celé vesnice u Rumunův dělí se ve vznešené a prosté; jsou též vesnice smíšené. Ano i celé krajiny pokládají se za vznešené, jako na př. krajina sibiňská, tak že muž třídy nižší ze Sibiňska, zavítá-li do Banátu neb do ostatních krajín uherských, má při stole vždy místo čestné. Vše, co činí, budí obdiv; šat jeho pokládá se za vzor krásy, a on sám jest krátce zjevem, na který tak lehce se nezapomene. Vznešení z krajín méně vznešených získají mnoho na jméně, když cestují po krajích obzvláště vznešených, o cestě své pak vypravují a tu a tam některý zvyk vznešený napodobují. I pokládá se za čest největší míti přátely v krajích obzvláště vznešených neb dokonce míti ženu z takého kraje. Všechny oči k ní hledí, její chování jest vzorem ostat-

ním ženám, jež úzkostlivě způsoby její napodobují.

Kroj Rumunův různý jest podle vsí, neboť skoro každá ves má zvláštní svůj kroj a běda vesničanu, který by jeho nedbal; byl by pronásledován neb aspoň obecnému posměchu vydán. Jsou pak části *ženského kroje rumunského*: 1. *Košile* s vyšívánými rukávy a náprsnicí, kterou nosí dlouhou neb krátkou; dlouhá i na dolním kraji okrášlena jest vyšíváním, ke krátké připojena jest bílá vyšívaná spodnice. 2. Dvě *zástěry* vlněné barev pestrých a bohatě ozdobené. 3. Krátký *živůtek* kožešinný, bohatě vyšíváný; v létě nosí se místo kožešinného živůtek aksamitový neb hedbávný, 4. *Pás* zšíří dvou prstův. 5. *Kazajka* delší neb kratší z kožešiny ovčí neb vlny ovčí, jež má rukávy a těsně k tělu nepřiléhá. 6. *Obuv* je různá; u Moců jen při slavnostech nosí opánky, jinak nosí boty neb ponejvíce střevíce. 7. *Šperky* na krku a hlavě, jež jsou různé nejen dle vesnic, nýbrž i dle stáří. *Šat mužův* jest velmi rozmanitý. *Mocové* nosí přes podvlékačky bílé, úzké, ale ne těsně přilehající spodky v létě ze sukna hrubého, v zimě z vlny ovčí. *Košile* jest krátká; přes ni oblékají kazajku z hrubého plátna, jež má úzké rukávy a těsně přiléhá.

Bílý svrchní kabát z vlny ovčí má střih jednoduchý, jest bez okras a sáhá něco málo přes kolena. Jejich pás není příliš široký a málo ozdoben; nosí jej pravidlem pod plátnou kazajkou. V zimě přes ni oblékají krátkou kožešinnou kazajku bez rukávův a dlouhý kožich.

Jak u mužův tak i u žen nehledí se k pohodlí šatstva. U žen šaty mají býti krásné, u mužů mají tělu doplniti, co mu schází, neboť šaty po soudu Rumunů činí člověka. Raději Rumun trpí hlad, než by chodil nuzněji oblečen; neboť „žaludek nemá zrcadla“.

Zvláštní lesk v šatstvu staví Mocové na odiv při pověstném *trhu na děvčata*, který každoročně koná se v den sv. Petra a Pavla na hřbetu Gajany (v pohoří biharském). Tam dostaví se každá rodina, jež má dceru na vdávání, z okolí širého, postaví si svůj stan, v němž vyložena jest výbava dcery, a kde přední členové rodiny nápadníky vítají. Hoši přicházejí rovněž v průvodu příbuzných a přátel; oděni jsou co nejskvostněji, zvláště pyšní se pasem bohatě vyzdobeným. Kdo z nich nevěstu si vyvolil, ihned na místě s ní se zasnubuje před poustevníkem, který na Gajaně obývá. Na to zakoupí se svatební

dary a zasnoubení zakončí se hudbou, zpěvem a tancem. Zvláštností při zasnoubení jest, že nevyměňují se mezi snoubenci prsteny, nýbrž vyšívané šátky.

Svatba koná se pravidlem příštího jara. Každý kdo k svatbě jest pozván, musí prohlásiti, zdali pozvání přijímá nebo nikoliv. Kdo přijme, opatřiti se musí k svatbě darem čestným, jako koláčem, lahví vína a plátnem, neb vyšívanými rukávy neb ručníkem, krátce věcí, jež se nejlíp. Všechny tyto dary odvedou se družbovi nevěstinu, který obřady svatební řídí a přední místo při hostině svatební zaujímá. Po jeho straně sedí ženich a nevěsta; po hostině se propustí, při čemž nevěsta stoupati musí přes stůl a převrhnouti džber vody. Potom provolávají se dary čestné, při čemž rozmanité šprýmy se pronášejí. Družba nejlepší z koláče věnuje nevěstě a ostatním podělí se hosté. Mezi tím mládež baví se tancem; ale když koláč rozdělen byl, vstane družba, který posud stále jen seděl, vyzve nevěstu k tanci, políbí ji a obdaruje. Na to počne tanec s polibky; každý totiž z přítomných tančí pak s nevěstou, dá jí polibek a obdaruje ji. Rozdělením čestných darů končí se obřady svatební; družbové a nejbližší příbuzní obdrží

dary z výbavy nevěstiny, jinak zamění se dary, jež hosté byli přinesli.

První rok po svatbě mladé ženy nosí šat svatební při větších slavnostech a když jedou na trh; i později ještě v době sváteční jej nosí a jen ponenáhlu odkládají.

Ale nejen ve veselí plyne život Rumunům, také zármutek rozhostuje se v jejich rodinách, když totiž těžká nemoc neb dokonce *smrt* zavítá do rodiny. Rumuni pak zvláštní mají náhled o životě posmrtním; mají za to, že i zemřelý vše slyší a všeho jest si vědom, neboť duše zemřelého nedlí ani v nebi ani v pekle, nýbrž mešká na tomto světě, kde obcuje s jinými dušemi a podílí na radostech a strastech těch, kdož na živu ostali. Proto dávají hořící svíci, symbol života, umírajícímu do ruky; za největší zločin pokládá se každému, kdo by umírajícího, byť i největšího nepřítele, nechal zemřít bez svíce. Kdož bez svíce v ruce zemřel, pochová se na místě bez obřadův, bez pláče, a hrob jeho jest místem nešťastným, jež suchými větvemi a trním od mimojdoucích se pohází. Všichni ostatní, jakmile zhasnuli, omyjí se a v čistém šatě položí se obyčejně na stůl, načež počne pláč a nářek žen, který trvá den a noc, po kterou dobu mrtvola

v domě se nachází. Zádušní mše koná se obyčejně pod širým nebem. Rakev odnese se pravidlem na márách na hřbitov; ženy plačící následují za rakví s vlasem rozpuštěným. Po pohřbu rozdávají se pak dary na památku; každý, kdo účastní se pohřbu, dostane svíci voskovou, aby svítil jí za zemřelého. Potom následuje slavnostní hostina „pomana“, kterou pořádá rodina zemřelého, a při níž oblíbená jídla zemřelého hostem se předkládají. Každý, kdo má podíl na hostině, obdrží koláč a džbán. Den po pohřbu rozdává se šatstvo zemřelého; rozdá se vše mimo sváteční oblek a klobouk hlavy rodiny, který ostane pro syna. Ještě později velmi často oslavuje se památka na zemřelého hostinou, tak po čtrnácti dnech, po šesti nedělích, po půl létě, po roce a až do roku sedmého každoročně aspoň jednou, při níž předkládají se oblíbená jídla zemřelého a vždy rozdávají se svíce, koláče a džbány, aby totiž potřebám zemřelého se vyhovělo. Neb jen tak duše dochází pokoje, jinak jako strašidlo bloudí světem a ruší noční klid živých.

V.

Cikáni.

Zvláštní národ! Skoro pět set let Cikáni žijí bez vlastní domoviny a stále kočují mezi národy po staletí již usazenými. Jest to lid v pravdě kočovný s náčelníky, kteří jim vládnou, s vlastní řečí a se zvláštními zvyky a mravy. Marné byly pokusy, jež se daly přivésti je ku klidu a usedlosti; ani po dobrém ani po zlém nepřišlo se k cíli. Cikáni jako dříve toulají se posud světem; žijí ode dne ke dni, nesejí, ale také neklidí jsouce ponejvíce, byť i nuzně, živi z výtěžku práce cizí.

Podivný jejich zjev, způsoby a mravy vzbudily od prvopočátku, kdy v Evropě se objevili, všeobecnou pozornost. Dokladem toho jsou velice *různá pojmenování*, jichž se novým příchozím od Evropanův dostalo. Nejznámější jméno i u nás běžné jest „Ci-

káni“, který název u některých národů značí též šibala a tuláka. Dle badání Miklosičova pochází prý jméno od maloasijské sekty „Acinganův“, která ve století IX. rozšířena byla ve Frygii a Lykaonii a za císaře Michala II. (820—829) i u dvora císařského nabyla vlivu. Dle jiné zprávy dlužno jméno toto odvoditi od předindických „Čangarů, Cingarů“, kteří jsouce málo povýšení nad Parie bez náboženství a zákona kočovali po zemi zabývajíce se tancem a hudbou a živíce se namnoze krádeží a podvodem. U západních Evropanů Cikáni zovou se *Egyptany*; mělo se po jejich příchodu do Evropy za to, že pocházejí z Egypta, kteréž domnění Cikáni sami hleděli rozličnými báchorkami o egyptském svém původu mezi západními národy utvrditi. V severních částech Evropy Cikány zovou též *Tatary*, ježto teprve po vpádu tatarském v těch krajích se objevili spolu s Tatary; dle toho se soudilo, že země tatarská jejich jest domovinou.

Francouzský název „*les Bohémiens*“, kterým Cikáni se označují, vysvětluje se rozmanitě: dle jedněch pojmenování toto stalo se u Francouzů obecným, že první zprávy o Cikánech dostaly se z Čech do Francie, dle druhých, že první Cikáni, kteří do Fran-

cie přišli, vykázali se průvodními listy českého krále Sigmunda.

Jako jsou různá pojmenování, jsou i rozličné domněnky o *původu Cikánů*, poněvadž Cikáni sami smyšlenými výpravkami pravou domovinu hleděli jiným národům zatajiti. Když totiž na počátku XV. věku poprvé se objevili v Evropě střední, rozšířili o sobě ihned báchorku, že pocházejí z Malého Egypta, a že jim souzeno jest podobně „věčnému židu“ toulati se světem bez pokoje, bez domoviny. Uherští Cikáni vysvětlují příčinu svého kočování takto: Když totiž Kristus ukřižován byl od Židův, táhl malý hlouček Cikánů kolem kříže. Bez soucitu s Kristem trpícím vylezlo několik Cikánů na kříž a strhalo ukřižovanému zbytky šatstva s těla. Když s kořistí se vzdalovali, zvolal umírající Kristus: „Je-li taký čin lidský? Je-li taký čin na zemi možný? Budiž proklet národe cikánský, proklet na časy věčné! Bez domoviny budeš se toulati a nikde nenajdeš pokoje!“

Novějším badáním zjištěno jest, že pravou *domovinou* Cikánův jest *Přední Indie*; dokladem toho jest přede vším jejich řeč, která příbuzna jest řeči kafírské a nářečím dardujským, rozšířeným v Indii severozá-

padní, dále barva pleti, tvary končetin a z toho plynoucí jejich obratnost, kterou osvědčují v tělocviku druhu rozmanitého.

Dobu, kdy Cikáni asi domovinu svou opustili, nelze přesně určit; dle Miklosiče nejspíše asi kolem r. 1000 po Kr. *Do Evropy* přešli asi přes Hellespont z *Frygie a Lykaonie*, neb jen tak nejlépe vysvětlí se název Acinganův, který po jejich příchodu ujal se v říši byzantinské. V krajích řeckých pobývali Cikáni pospolu delší dobu než se rozptýlili po ostatních zemích evropských; pokládá totiž Miklosič kraje řecké za evropskou domovinu všech Cikánů, kteří po Evropě kočují. Do Uher přitáhli Cikáni z krajín rumunských; kdy — nedá se přesně určit. Ježto pak příchod Cikánů do Čech zjištěn jest k r. 1416., nepochybíme valně, položíme-li příchod Cikánův *do Uher do polovice XIV. věku*. Přitáhli v houfích oddělených, z nichž každý stál pod náčelníkem, který „hrabětem, vévodou neb i králem maloegyptským“ se zval. Přistěhované houfy byly na počet různě silné, některé měly i několik set hlav; jejich majetek jako až posud byl velice skrovný, jejich šat pak skládal se vlastně z ovinutých šátků, namnoze pouhých hadrův. Jen náčelníci tlup měli šat řádný, okrášlený skvost-

nými ozdobami. V průvodu tlupy nacházelo se obyčejně hojně koní, oslův neb mezků, již nesli části stanů, různé nářadí a často i všechnu rodinu. V sousedství měst a vesnic Cikáni rozhostili se na dobu delší; konali práce kovářské a kotlářské, obstarávali koupi koní, hádali, hojili nemocné, bavili obyvatele hudbou a tancem. Ale poněvadž, kam zavítali, mnohá věc se ztratila, nebyli hostmi oblíbenými; z téže příčiny nebývali delší dobu trpění v sousedství osad.

Nicméně vzal Cikány pod svou ochranu *privilegiem*, vydaným r. 1423. ve Spiši, *král uherský Sigmund*, který vévodovi cikánskému Ladislavovi a lidu jeho zaručil volnost stěhovati se po městech a vesnicích uherských a doporučil je svým věrným v ochranu; spory mezi nimi vzniklé měl z vlastní moci vévoda sám rozsuzovati. Od doby této Cikáni potulovali se po zemích uherských konajíce dílem práce kovářské dílem obstarávající službu popravčí a pohodných. Nejvíce ochrany došli ti, kdož zabývali se hudbou. Když pak *Turci* zavládli nad zemí uherskou, Cikánům zlaté nastaly časy; krádeže, loupeže, vraždy a lupy stíhaly se, a komu to mohlo býti milejší jak Cikánům zvyklým žíti na útraty cizí?

Teprve za vlády císařovny Marie Teresie činěny jsou pokusy, aby Cikáni uherští uvedeni byli k usedlosti, když jednalo se o lepší zalidnění některých krajův uherských. Dle nařízení vládního děti cikánské měly rodičům býti vzaty a dány na vychování křesťanským rodinám v městech a vsích, aby z nich vychováni byli řádní řemeslníci a rolníci. Hoši starší 16 let a zbraně schopní měli odvedeni býti k vojsku; starší, kdož pro slabost k vojsku se nehodili, a mladší 16 let měli dáni býti na řemeslo. Dále vydána jest záповěď kočovati po krajích spolu s nařízením, by usazení Cikánů v osadách se provedlo. Konečně nakázán podrobný soupis všech Cikánův. Ježto první pokusy, aby nařízení vládnímu zjednán byl průchod, potkaly se s nezdarem, vydána jsou po šesti letech (1773) zostřená nařízení; ale i tato nevedla k cíli hlavně z té příčiny, že měla platnost jen v Uhrách, nikoliv v zemích sousedních. I vydal potom r. 1783. císař Josef II. nový hlavní *regulativ*, který kočovnosti Cikánův měl na vždy učiniti konec; ale i ten mnoho neprospěl, podobně jako pozdější předpisy vládní. Jen něco málo Cikanů podvolilo se jemu a oddalo se usedlému zaměstnání; ale převážná většina posud přidržuje

se zděděného života kočovného. Posud spatříš v Uhrách na cestách odlehlejších karavany cikánské; některé zabloudí i do městec a vsí, ale vždy jen na dobu krátkou, neb přenocovati v nich není jim dovoleno. A tak bloudí uprostřed obyvatelstva usedlého, které se jich více bojí a střeží než aby jimi opovrhovalo.

* * *

Dle posledního sčítání z roku 1880. napočteno Cikánů v Uhrách 754.911, a to 38.147 mužův a 37.764 ženy, což činí 0.55% všeho obyvatelstva uherského. Připočteme-li k tomuto počtu ještě Cikány království chorvatského, vzroste jich počet na 79.393 duše. *Převaňou* (61.6%) Cikáni zdržují se v *Sedmihradsku*, kdež činí 2.7% všeho obyvatelstva. Nejvíce Cikánů vykazuje stolice velkotrnavská, a sice 8825 duší. V Uhrách žije 38.4% všech Cikánův; jsou velice různě po zemi rozptýleni, nejméně ve stolicích západních a středních, nejvíce ve stolicích Slováky a Rumuny osazených. Cikáni mluví namnoze několika řečmi, jen pětina mluví pouze řečí mateřskou. Podobně rozšířena jsou mezi nimi všechna *vyznání* v zemi obvyklá; nejvíce věřících vykazuje víra řeckosjednocená, pak

katolická a helvetská (23.660, 21.529, 19.141, 9.011 vyznavačů.)

Cikán na první pohled *tělesnou svou povahou* jest nápadný. Pravidlem bývá postavy střední, těla štíhlého a souměrného, údů svalovitých. Hlava mívá prostřední velikost a tvar podélný, čelo bývá nízké, obličej široký. Oči obyčejně černé neb tmavohnědé mají podobu mandlovitou a jsou dlouhými řasami obklopeny; v stálé jsou neklidnosti jevíce brzy zármutek brzy divokost. Nos ční z kořene silného a bývá více vzpřímen než zvykem jest u Evropanův; ústa dosti veliká vroubí u mužů silný vous. Tmavý, někdy leskle černý hustý vlas splývá u mužů v dlouhých vrkočích na ramena. Zuby bělosti podivuhodné jsou pravidelně postaveny, rty silně zarudlé. Krk bývá krátký a tlustý, podobně ramena i ruce, za to nohy bývají dlouhé. Plet má barvu hnědožlutou, někdy černohnědou neb olivovou.

V ohledu duševním Cikáni vynikají přede vším přirozeným *důvtipem a obratností*, jichž namnoze užívají k tomu, by lstně cíle svého dosáhli; že při tom do sporu přicházejí s jinými, není jim ani v nejmenším závadou. I jsou z té příčiny Cikáni pověstni svou nepoctivostí. Přes to každý Cikán naplněn jest

velikou *pýchou a domýšlivostí*; jen sebe pokládá za člověka, necikány pohrdá. Pročež chceš-li něčeho dosíci od Cikána, zalichot jen mu; pochval jeho řeč, jeho ozdobu na šatu a máš ho na své straně. Naopak Cikán, když vidí, že pýchou nedovede něco na jiném vynutiti, stává se *velice poníženým* a žebře tak prosebně, až žádaného se mu dostane. Pro tyto své vlastnosti Cikáni s oblibou *najímání* jsou *za vyzvědače*; tak vypravuje se o císařském generálu Bastovi, že r. 1602., když obléhal sedmihradské město Bystřici, pouze Cikána k tomu mohl přiměti, aby tajně dodal list obleženým. Rovněž zatčeno r. 1676. při požáru který vznikl v hornouherském městě Sáros-Patáku, sedm Cikánův a s nimi francouzský inženýr P. Durois, který po devět let potuloval se s Cikány a za jejich pomoci ve službách krále francouzského hlavní pevnosti rakouské a německé si prohlédl a obkreslil.

Nic nepřičí se tak *Cikánu* jako vázanost a pořádek; vrozen jest mu *smysl pro volnost a svobodu*, a proto jen z nouze a pak jen na čas podvoluje se pořádku, aby při nejbližší možnosti ztracené volnosti zase nabyl. Té pak může tím spíše dosíci, jakmile má o přítomnost postaráno; neboť co bu-

doucnost přinese, o to se nestará. Z téže příčiny *nezná ni sporivosti ni střídmosti*; obzerství, jemuž rád se oddává, obětuje i nejnutnější potřeby. *Povahou* svou Cikán jest *velice nestálý*; brzy rozplývá se veselím, brzy dá se strhnouti náhle vzplanulým hněvem ku kruté divokosti. Nestálost tato vinna jest i vádami a sváry, jež mezi Cikány jsou tak časté, že staly se i pořekadlem. Právě *vděčnosti nezná*, byť ji ponížeností, líbáním rukou a zařikáním dával na jevo; spíše známy jsou případy, že za dobrodiní prokázané zlým splatil. Bezprávi nezapomene, ale nemá zmužilosti, by přímo vystoupil proti nepříteli; neboť *zbabělost* jest *význačným rysem* povahy cikánské. Dokladem toho jest sedmihradské přísloví, že „možno zahnati mokrým hadrem padesát Cikánův“.

Cikáni nadáni jsou též *humorem*, který vše na lehkou váhu bere a úsměšky si tropí. I vypravuje se po Uhrách hojně příhod, jež jasně osvětlují jádro humoru cikánského. Budtež některé tu uvedeny na doklad. Cikána, který křivě byl přísahal, navštívil ve vězení duchovní, jenž Cikánu do duše mluvil, že dopustil se přísahav na věc, které neviděl, činu nepravého. „Což mám duši,“ tázal se Cikán. „Zajisté, milý synu,“ odvětil duchovní;

„máš duši jako každý jiný člověk.“ „Může-li Vaše velebnost na to přísahati, že mám duši? „Zajisté“. „I vidíte, Velebnosti,“ odpověděl Cikán, „že můžeme přísahati na věc, které jsme neviděli.“ V jiném případě dvanáct svědků dosvědčovalo před soudem, že Cikán chtěl koně ukrásti. „Copak dvanácte svědků, kteří to viděli,“ zvolal obžalovaný; „přivedu jich tisíc, kteří to neviděli.“ Konečně dáno kdysi Cikánu, který hladem a zimou všecek se trásl, na vůli, zda-li raději se chce najísti do syta neb při ohni se náležitě ohřáti. I odpověděl chytrý Cikán: „Nejraději bych si osmažil trochu špeku na ohni.“

O pověrčivosti Cikánův svědčí jejich víra ve znamení a předtuchy. Tak na př. potká-li na cestě své Cikán straku, jest mu to znamením vády a sváru; letí-li straka mu po ruce pravé, bude míti mrzutost s druhy svými; letí-li po straně levé, s jinými, totiž necikány. Zvláště strašidel se Cikáni bojí. Vypravují o nich příhody velice dobrodružné a pod večer vyhýbají se jistým místům, po nichž dle pověry běžné prohánějí se buď velcí psi buď kozlové, kteří by Cikánu se mohli vplést mezi nohy a na zádech svých pak zanést jej do krajin dalekých, z nichž by neznal návratu.

O náboženských názorech Cikánů jsme celkem nedostatečně zpraveni, poněvadž v těchto věcech Cikáni jsou oproti cizincům velice zdrženlivými; dílem prohlašují, že přidržují se víry křesťanské, dílem jinými vytáčkami hledí dotazům se vyhnouti. Ale z řeči cikánské možno souditi, že Cikáni věří v bytost nejvyšší, která „*velikým Bohem*“ jest na nebesích, a od níž pochází blesk a hrom, sníh a déšť a četná světla na nebi. Bázeň, jakou pocituje Cikán před „*velikým Bohem*“, jest větší než jeho láska k Bohu; plyne tato bázeň z různých úkazů přírodních, jež Cikánům jsou hroživé a nepohodlné. Tak vítr a déšť obtěžují Cikány v jejich stanech neb dřevných chýžích; s postrachem patří na blížící se bouřku. nepohodlná jsou mu světla nebeská, když vadí mu na cestě po krádeži. Za to matička země jest mu posvátnou, jest mu kolébkou všeho dobra; i má za to, že sama sebou trvá a že nepotřebovala býti teprve stvořena. Láska k Bohu po soudě Cikánů nesrovnává se s nutností zemřítí; neboť může-li Bůh dobrotivý svoliti k tomu, aby rodiče připraveny byly o některé z dětí. Stane-li se tak, Cikán proklíná svého „*velikého Boha*“, jako i tehdy, kdy zamyšlená věc se mu nezdaří neb kdy úrazu dojde. Velmi *ne-*

jisté jest, zda-li Cikáni věří v *život posmrtní*; neb po jejich soudu obyčejném není života za hrobem. Vypravuje se o Cikánech sedmihradských, že jsouce kdysi tážáni po pohřbu jednoho z mladíků, zda-li věří v jeho z mrtvých vstání, odpověděli: „Podivný to nápad věřiti, že by mrcha, mrtvola znovu mohla oživnouti a opět z mrtvých vstáti! Po našem soudu asi nevstane dříve než kůň, jemuž jsme před několika dny kůži stáhli.“ Dle jiné zprávy Cikáni věří ve stěhování duší a tvrdí, že bývá v tom neb onom ptáku duše některého Cikána zakleta. Když pak pták sejde, vrátí se duše opět do těla Cikánova.

* * *

Jak jsme již dříve byli uvedli, žije jen malá část Cikánů v stálém bydlišti, převážná většina posud žije *život kočovnický*. Vlastních vesnic cikánských jest pořídku; pravidlem usedlí Cikáni obývají krajní ulice měst neb bydlí ve zvláštních oddělených předměstích. *Chýže a domky Cikánův* pravidlem jsou dobře stavěny a vykazují místy pěkné světnice; ale jsou také případy, kde Cikáni bydlejí polo v zemi nebo v chýžích o svahy skal opřených a nuzně opatřených. Podobně nuzně bydlejí kočující Cikáni ve *vzdušných svých*

stanech. Když v podvečer po delším pochodu hlava rodiny dá povel k odpočinku, snesou se ihned tyče s vozem a zarazí se šikmo do země, aby nahoře v jehlan se sbíhaly; kostra povleče se dřevým, namnoze záplatami opraveným sukem. Obyčejně tvoří kára pozadí stanu; milejší však bývá mírný svah, který brání od chladného větru severního. Před stanem rychle vyhrabe se ohniště, nad něž zavěsí se kotel, v němž pak uvaří se večeře. Vychrtlí koně nuceni jsou mezi tím opatřiti si potravu buď v příkopě silničním, buď obstará se jim od některého Cikána, který, není-li poblíž hlídače, zaběhne do sousedního pole a trochu pastvy koním přinese. Hlučno a veselo bývá pak v ležení cikánském. Jede-li náhodou kolem nějaký povoz, obklopí jej ihned hlučící děti cikánské a žebrají o almužnu běžíce za vozem, dokud cestující nějakým dárkem se jich nezbaví. Při pohodě časové dlouho do noci veselí a zpěv ozývá se poblíž ohniště; nic nevadí jim, že postrádají řádného obydlí, pohodlí, pořádku domácího a čistoty. Cikánům, synům to stepi, nedostatek ten není závadou. Zlatá svoboda, které nade vše si váží, jim vše strádání mnohonásobně vynahradí.

Jako obydlí i *šat Cikánův* bývá velmi

jednoduchý. V Uhrách nosí muži úzké kalhoty v botách vysokých, krátké kabátce, které u zámožnějších bývají opatřeny velkými knoflíky stříbrnými a hojnými šňůrami, a na hlavě, avšak jen zřídka, černý klobouk se širokou střechou. Oděv bývá ušit pravidlem z temnomodrého sukna, ač také červená i zelená barva jest oblíbena. Čisté prádlo u Cikánů zřídka kdy nalezneš; neb čistota jest věc, které Cikán tak málo dbá jako lásky ku práci. Mýdla a hřebenu Cikáni užívají jen v případech mimořádných; mládež jich vůbec nezná. Nečistota vládne nejen v šatství a na těle, nýbrž ve vší domácnosti a ve všem okolí cikánském. Výjimku činí pouze usedlí Cikáni v Sedmihradsku, kteří dbají čistoty a úpravnosti šatstva. Že u žen cikánských záliba v úpravnosti se jeví, jest na snadě; zvláště dospělejší děvčata a mladé ženy chtějí úborem svým se líbiti. A tu platí řečené větší měrou o ženách usedlých Cikánův než o ženách kočovníkův. Všechny však libují si v pestrých barvách látek; uši zdobí rády dlouhými stříbrnými náušnicemi, krk pak řetízky z mincí stříbrných. Děvčata nekryjí hlav, ženy nosí na hlavách modré šátky. Často kryjí nuzně četné hadry tělo Cikánky. Mládež skoro až

do dospělosti chodí buď zcela nahá neb jen skrovně šatem opatřena. Vedro neb zima jim není závadou; jen proti větru se chrání. Tato bázeň Cikánů před větrem stala se v Uhrách pořekadlem; neb silný vítr činí Cikána ke všemu neschopným, jaksi bez vlády malomocně klesá k zemi. Zajisté zvláštnost!

V příčině *potravy* kočovní Cikáni přede vším libují si v mase; zvláště maso zdechlin jest jim nejmilejší. Řídí se totiž náhledem, že maso zvířete, jež sešlo vůlí boží, jest lepší masa zvířete, které padlo rukou lidskou. Proto kdykoliv Cikáni uslyší, že buď na poli buď ve stáji nějaké dobytče zdechlo, ihned jsou na místě, aby „pečinku“ si odnesli. Velice milé jest jim maso zvířat, jež při ohni se zadusila; s velikou rozkoší Cikáni odnášejí je do svého ležení, kdež část ihned si upekou, část pak uschovají. Oblíbeným jídlem jest taky ježek, jemuž za živa ostny se upálí, dále maso veverek, jež cikánskými kočkami se zovou, křečkův a zvláště kuřat, mladých husí a kachen. I masem lišek Cikán neopovrhne; ale než je v horkém popelu upeče, nechá je po několik dní ležeti ve vodě tekoucí. Péci chléb Cikánky neznají; jednoduše vloží uhnětené těsto do horkého popelu. Při jídle není zvykem užívatí nějakého ná-

činí; sedí se kolem kotlu neb hrnce, a každý prsty neb lžicemi po jídle sahá. Obyčejným nápojem Cikánů jest voda; vino a pivo málo jim lahodí, za to velmi mnoho kořalka. Za ni obětuje mnohý poslední peníz; jí oddávají se stejnou měrou muži a ženy, děti a starci. Podobně cení si tabáku, který kouří neb žvýkají jak staří tak mladí.

Těžce dochází *Cikán potřebné výživy* hlavně pro štítění se práce, lásku k zahálčivosti a k nečinnému toulání se světem. Pročež vedle poctivé výživy sahá namnoze i k nepoctivostem, aby potřeb svých ukojil. Mnoho výtědku dochází *provozováním hudby*, tak že v Uhrách stalo se zvykem každého hudebníka zváti krátce Cikánem a zavolati si „Cikány“ značí vždy zavolati hudbu. Hudba cikánská užívá hlavně nástrojů smyčcových; nástrojů dechových nemiluje. Již záhy v útlém mládí cikánský hoch cvičí se v hudbě beze všeho návodu jda pouze po sluchu; je-li otec sám hudebníkem a jeví-li hoch nadání hudební, dostane se mu trochu návodu, jak má s nástrojem zacházeti, načež záhy vřaděn bývá mezi hudebníky. Not pravidlem Cikáni neznají; přednesu naučí se tím, že skladba se jim předzpívá neb předehraje. Při domácí hudbě ani toho nepotřebují. S velikým ohněm

skladby přednášejí; nepotřebujíce dívati do not mohou zcela oddati se hře na nástroj, při hře pak vřelost tonů s sebou je unáší, hlavy jejich počnou ponenáhlu kloniti se k houslím, až i tváře se jich doteknou. S nakloněnými těly vyluzují zvuky kouzelné z nástrojů svých, jejichž vřelost i vyspělé umělce při prvním setkání s hudbou cikánskou podivením naplňuje. I není divu, že hudba cikánská došla uznání ve vší Evropě.

Vedle hudby Cikáni nacházejí obživu provozováním *kovářství, řezbářstvím a rýžováním zlata*; jen málo rodin cikánských zabývá se výrobou kartáčů neb cihel neb drátěných pletiv, ještě méně živí se nádeničením neb polní prací. Řemeslo *kovářské a kottlářské* provozují, jak tomu od předků svých se byli naučili; syn bez zvláštního návodu, jen jak otce pracovati viděl, dále pracuje. Při tom hledí vyhnouti se všem pracem těžším; zhotovuje podkovy, hřebíky, železné kruhy, opravuje kotle a pánve, robí též malé nožíky, prsteny, náušnice a pod. Při tom užívá nejjednodušších nástrojů v dílně své, kterou za pohody zřizuje si venku mimo stan a jen za nepohody časové ve stanu. Při práci sám sedává na zemi; vedle něho pak žena neb některé z větších dětí měchem rozdmychuje

oheň. Zřídka pracuje na zakázku; obyčejně hotoví zboží do zásoby, kterou pak hledí po vsích rozprodati neb za potraviny a šatstvo vyměnit. V horských krajinách lesnatých Cikáni robí *zboží též dřevěné* jako necky, mísy, talíře, lžíce, dýmky, hole a pod. Ale všechny tyto práce Cikán koná jen v době nouze, kdy nemá z čeho živu býti. Dříve bylo *rýžování zlata* vyhrazenou živností Cikánův; ale proti dobám dřívějším za doby nynější poměrně málo rodin zabývá se touto živností jednak pro mnohé namáhání jednak pro stále se menšící výnosnost. Mnozí Cikáni živí se *obchodem s koňmi*, jež většinou mnoho ohně nemají jsouce vychrtlí a sedření. Proto dopouštějí se namnoze lsti, aby kupce oklamali a koně výhodně prodali. Nejobyčejnější lest, které užívají, jest tato: Před místem, kde trh se koná, Cikán sleze s koně a počne pak do něho bušiti, že ze strachu a pro bolest dá se do rychlého klusu, v kterém pak jezdec na trh se dostaví. Na trhu kůň jsa pamětliv ran, jež zakusil, při nejmenším pohybu jezdce počne se točiti a skákati, které pohyby věci neznalý kupec za přirozenou hbitost má a od Cikána se koupí oklamati dá. Jindy Cikán zarazí několik hřebů do sedla; kupci pak vypravuje

o velikém ohni, jakým kůň vyniká, a na doklad sedne do sedla a počne koně proháněti. Kůň týrán jsa hřeby koná divoké skoky a jako zběsilý sem a tam pobíhá, čímž mnohý kupec ke koupi bývá sveden, aby později mohl litovati, že šeredně byl lstí cikánovou oklamán.

Vedle toho namnoze nepoctivého zaměstnání Cikáni neštítí se i jiných *podvodů*, jichž dopouštějí se při vykládání snův a karet, předpovídání budoucnosti, při kopání po pokladech, a při nichž namnoze neobejde se bez krádeží. K těmto bývá totiž už mládež naváděna, u níž žebrota a krádež si podávají ruce. Jak *krádež* mezi Cikány jest zakořeněna, vysvítá z pořekadla maďarského, jímž krádež a podvod zaměstnáním cikánským se zove. Cikán krádež nepokládá vůbec za něco nečestného; a byli i trestáni pro krádež, nepozbývá proto ani trochu vážnosti mezi soudruhy. Pro podvody cikánské pravým semeništěm jest pověrčivost selského lidu, z které umí také obzvláště Cikánky těžiti. Jakmile Cikánka vejde do statku, ihned hledí se zmocniti ruky selky neb dospělé dcery, aby z ní předpovídala budoucnost, neb rozloží karty a počne je zvědavým vykládati; zná též rozmanitými čáry očarovati

osoby nenáviděné neb uzdraviti dobytek nemocný neb jinými kouzly býti prospěšnou. A ač zaměstnání toto bývá dosti výnosné, přece znamenáme jen málo případů Cikánů zámožnějších. Neznají, co spořivost jest; o budoucnost' se nestarají a tak v brzku, co vyzískali, zase prohýří.

Život rodinný u Cikánů není valný. U kočovných není řeči o nějakém *vychování dětí*; nanejvýše dětem dostane se návodu, jak mají žebrati, jak krásti, jak konati lehkou práci kovářskou neb jak na housle hráti. Jinak lnou rodiče s něžnou *láskou k dětem*, jež často jí zneužívají; a i potom jen ve zlosti, která u Cikána arcíť lehko vzplane, rodiče tělesně trestají děti nevázané, aby brzy potom činu litovali a zvýšenou něžností jej odčiniti hleděli. Od počátku rodiče hledí k tomu, aby *děti staly se otužilými* proti vší nepohodě; pročež za doby zimní novorozeně klade se do sněhu a koupe se ve vodě studené, za doby letní potře se tukem a vysadí se na slunce. Arcíť stane se mnohé z nich obětí otužování, ale to jim není závadou; které vše dobře přestojí, navykne si bez šatstva snášeti vedro a zimu, trpěti hlad a žízeň, pohodu i nepohodu, jak to cikánský život s sebou nese.

Hoši a děvčata záhy dospívají; pročez i *sňatky* konají se v dosti ranném věku. Mladý muž, který o děvče vyvolené se uchází, musí si je od rodičů dříve zakoupiti; cenu a způsob její stanoví otec děvčete. Někdy jest mu zaplatiti několik set zlatých, jindy dodati pár koní, což státi se musí ještě před svatbou. Je-li vše ujednáno, dovoleno mu konati pravidelné návštěvy u nevěsty; při druhé návštěvě zvykem jest obdarovati nevěstu novým šátkem na hlavu, který sobě nevěsta ihned na hlavu dá. Svatba koná se pravidelně v době trhu. Pod velikým stanem posadí se svatebčané, uprostřed ženich a nevěsta, vedle nich rodiče; na to rodiče vstanou a připijí na zdraví „dětí svých“, jež dají si po hubičce. Potom pustí se rodiče do zvláštního tance, který sami tancují více jak půl hodiny, načež počnou i ostatní do kola se točiti. Po tři dny hostí pak kořalkou rodiče ženichovi svatebčany; druhý den trvá tanec a veselí, třetí den věnován písním žalostným. Neb bédovati musí Cikán i při nejbujnějším veselí. Také jsou obřady svatební u rumunských Cikánů v jižních Uhrách; v jiných částech Uher a v Sedmihradsku obvyklé jsou jiné obřady svatební; tak na př. jest zvykem, že Cikáni zvolí si

opatrovníka, který s praporem jde po vesnicích a hosti k svatbě zve. Místy zvláštní kněží cikánští žehnají novému sňatku; jinak Cikáni o posvěcení církevní nestojí, ano pokládají sňatek pouze církevní za neplatný. Kdo by nešetřil obřadů svatebních dle zvyku národního, sám se vylučuje ze společenstva cikánského. Ač sňatky mezi příbuznými jsou dovoleny, pravidlem se neuzavírají. Jak lehký jest u Cikánů sňatek, tak lehký jest i *rozvod*; nevyhovuje-li žena očekáváním mužovým, buď že nedbá o děti buď že málo stará se o výživu, stačí stížnost mužova u náčelníka tlupy, aby rozvod byl od něho prohlášen. Mnohdy příčinou jsou i rodinné sváry, o něž u Cikánů není nouze, a jež někdy v zápětí mívají i bití tělesné; je-li pak jedna strana nespokojena, lehko k rozvodu dochází.

Mrtvým Cikáni prokazují *velikou úctu*. Zemře-li Cikán, sejde se všechna tlupa, muži a ženy vrhnou se na mrtvolu a bédováním a naříkáním oplakávají zmařený život. Obličej zemřelého zakryjí sukrem, jež na místě úst jest protrženo. *Pohřeb* děje se způsobem jednoduchým. Buď Cikán vloží mrtvolu na koně svého a odveze ji k hrobu, který mladší členové rodiny byli vykopali, buď

uloží mrtvolu do jednoduché dřevěné rakve, kterou na koni odveze Cikán na nejbližší hřbitov neb na nějaké místo odlehlé. Do hrobu tam vykopaného vloží rakev za nářku příbuzných; ale jakmile hrob jest zaplněn, spustí přítomní písně veselé a rozplývají se radostí. Doma pak čeká je skvělá hostina, při níž zvláště kořalka nesmí chyběti; po hostině tanec, zpěv a veselí zakončuje den.

Se zvláštní poctou Cikáni *pohřbívají* své *soudce* a náčelníky. Všechna tlupa má účastenství na pohřbu; mnozí rvou si vlasy, znešvažují si obličej a hlasitě bědují a nařikají. Mrtvolu provázejí k hrobu muži s hlavami obnaženými, ženy s vlasy rozpuštěnými. Avšak obřadu kněžského při pohřbu neznamenáš.

OBSAH.

Strana

Úvod 5—8

I. Maďaři.

Původ Maďarův. — Tělesná povaha. — Vlastnosti duševní. — Ves uherská. — Kroj maďarský. — Život na pustách uherských. — Novější národní osvěta u Maďarův 9—26

II. Slované.

Sídla Slovanův. — Slovanské obyvatelstvo v městech uherských. — Náboženské poměry u Slovanův uherských. — Bulhaři banátští. Jejich povaha tělesná. Kroj. Vlastnosti duševní. Život rodinný. Zvyky při slavnostech církevních. Veselí svatební. Zvyky pohřební 27—50

III. Němci.

Sídla Němcův. — Němci sedmihradští. — Saské obyvatelstvo ve městech. — Selský lid saský. Vesnice saské. Obydli saská. Národní jeho kroje. Zaměstnání. Bratrstva. Svatby u Sasův. Sousedstva 51—70

IV. Rumuni.

Původ Rumunův. — Jejich počet. — Jak se dělí dle obživy. — Typ Mocův. — Duševní povaha Mocův. — Mravnost u Rumunův. — Zbytky starých zvykův. — Lid vesnický. — Národní kroj Svatby. — Zvyky pohřební 71—89

V. Cikáni.

Původ Cikánův. — Osudy jejich v Uhrách. — Jejich počet. — Povaha tělesná Cikánův. — Vlastnosti duševní. — Jejich názory náboženské. — Kočovnický život Cikánův. — Jejich šat. — Potrava. Výživa Cikánův. — Život rodinný 90—113

